

Tilburg University

Agalev, van catacomben-christendom tot geïntegreerd politiek alternatief

Deschouwer, K.; Hellemans, Staf; Janssens, F.

Published in:

Van 'Mei 68' tot 'Hand in Hand'. Nieuwe sociale bewegingen in België 1965-1995

Publication date:

1995

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Deschouwer, K., Hellemans, S., & Janssens, F. (1995). Agalev, van catacomben-christendom tot geïntegreerd politiek alternatief. In S. Hellemans, & M. Hooghe (Eds.), *Van 'Mei 68' tot 'Hand in Hand'. Nieuwe sociale bewegingen in België 1965-1995* (pp. 127-145). Garant.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

6. NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN IN FRANSTALIG BELGIE

Eenheid in verscheidenheid?

*Benoit Rihoux
Michel Molitor*

1. Inleiding

Reeds geruime tijd wordt er in ons land, en zeker in Wallonië en Brussel, geklaagd over een 'crisis van het militantisme', en over een toename van de politieke apathie onder de bevolking. Het klopt inderdaad dat het militantisme in de schoot van de traditionele en verzuilde structuren, zoals vakbonden en politieke partijen, in Wallonië flink is afgekalfd de voorbije twintig jaar. Maar die achteruitgang van het traditionele militantisme wil nog niet zeggen dat er niets zou gebeuren buiten die gevestigde structuren.

We komen hier duidelijk op het terrein van de nieuwe sociale bewegingen, die men kan beschouwen als het resultaat van een verschuiving van het militantisme. Het gaat om nieuwe vormen van politiek engagement, op het eerste zicht weinig georganiseerd en verscheiden, met weinig gemeenschappelijke kenmerken. De verscheidenheid, en het pluralistisch karakter hebben ondermeer te maken met het uit elkaar groeien van persoon, organisatie en beweging sinds de jaren '60 (Hellemans 1990, 207ff). Collectieve identiteiten zijn gefragmenteerd; men kan de maatschappij niet meer opdelen in enkel 'arbeiders' en 'patroons'. Vooral bij de middenklasse hebben zich nieuwe identiteiten ontwikkeld, en dat in de meest uiteenlopende richtingen.

Wij menen dat deze nieuwe sociale bewegingen het gevolg zijn van een dubbele verschuiving. Ten eerste is het initiatief verschoven van de politieke wereld naar de civiele maatschappij: burgers organiseren zich in groepen en netwerken, onafhankelijk van de bestaande politieke structuren, met het oog op b.v.b. het verdedigen van de belangen van hun wijk, of het verlenen van steun aan de derde wereld.

Een tweede verschuiving is de overgang van traditionele thema's naar nieuwe uitdagingen. Soms gaat het daarbij om zeer lokale problemen (het redderen van een bedreigd natuurgebied, of de eigen wijk), soms om mondiale problemen (zoals de solidariteit met de derde wereld). In de praktijk merkt men overigens op dat dit lokale en mondiale karakter vaak gecombineerd

wordt in de werking van de nieuwe sociale bewegingen.

Wat zijn nu de gemeenschappelijke kenmerken van deze nieuwe vormen van politieke mobilisatie? Om te beginnen is er het anti-autoritaire karakter: de autoriteit, de overheden, en de gevestigde instellingen worden niet meer als vanzelfsprekendheden beschouwd. Feministen verzetten zich tegen autoritaire patriarchale verhoudingen, buurtbewoners strijden tegen het autoritaire karakter van een overheid die niet aan hun eis voor een betere woonomgeving tegemoet komt, pacifisten verzetten zich tegen een regering die op autoritaire wijze een beslissing neemt over de plaatsing van kernraketten, enz...

Een tweede gemeenschappelijk kenmerk betreft het wantrouwen tegenover grote ideologische projecten. Het gaat veeleer om een 'hier en nu'-actie, dan om het verwezenlijken van een grootse utopie. In het algemeen stellen we trouwens vast dat de grote ideologische projecten hun mobiliserende kracht verliezen in onze maatschappij.

Een derde kenmerk, ten slotte, betreft de verwevenheid van instrumentele en expressieve doeleinden binnen de nieuwe sociale bewegingen. De militanten willen niet alleen een concreet doel verwezenlijken (een politieke beslissing beïnvloeden, een project uitvoeren), ze willen ook hun identiteit als b.v.b. jongere of vrouw, bevestigen, tegen en ondanks de instellingen. Het gaat hier om project van zingeving, van zich waarmaken als individu.

In deze bijdrage willen we het vooral hebben over de nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België: Wallonië en Brussel. Dat is geen eenvoudige opgave. Er bestaat hierover slechts weinig wetenschappelijk onderzoek, en empirische gegevens ontbreken helemaal. Daar komt nog bij dat tijdens de jaren '60 en '70 de meeste nieuwe sociale bewegingsorganisaties nationaal georganiseerd waren, en dat het voor deze periode dus moeilijk is de (eventuele) specifiek Franstalige inbreng te kunnen duiden.

We zullen het in deze bijdrage vooral hebben over de drie belangrijkste bewegingen: de derde wereld-, de vredes- en de milieubeweging. Dit wil niet zeggen dat andere bewegingen (vrouwen, studenten, anti-kernenergie, verbruikers, 'alternatieven', buurt- en wijkcomités,...) geen belangrijke rol zouden hebben gespeeld. We komen trouwens straks, zij het kort, terug op de plaats van deze andere bewegingen. Er zijn ook heel weinig gegevens beschikbaar over de kleine lokale groepen, en daarom zullen we ons vooral richten op de grote koepelorganisaties. De evolutie en de ontwikkeling van deze grote organisaties geeft ons trouwens een goed beeld van de ontwikkelingen in heel de betrokken sector (Walgrave 1994, 8).

2. De derde wereldbeweging

In de eerste helft van de jaren zestig ontstaan in Franstalig België een groot aantal niet-gouvernementele organisaties die begaan zijn met het thema ontwikkelingssamenwerking. Het gaat dan nog grotendeels om nationale organisaties, of om de Belgische tak van een internationale organisatie. De belangrijkste organisaties zijn:

- 'Entraide et Fraternité', de tegenhanger van Broederlijk Delen, dat in 1961 wordt gesticht door de Belgische bisschoppen, en geld inzamelt tijdens de vastenperiode;
- 'SOS-Faim' (SOS-Honger), het Belgisch comité voor de wereldcampagne tegen de honger dateert uit 1964;
- Oxfam-Belgique (1964);
- Frères des Hommes (1965), enz...

Verscheidene van deze organisaties zijn, tenminste gedeeltelijk, verankerd in de katholieke wereld, maar er zijn ook een aantal pluralistische organisaties. In de beginjaren gaat de aandacht nog vooral naar het verstrekken van noodhulp in de derde wereld. We moeten dit zien in zijn historische context: veel voormalige kolonies, vooral in Afrika, zijn dan nog maar net onafhankelijk. Heel wat NGO's gaan zich echter ook al vlug richten op technische bijstand en socio-economische projecten, vaak op kleine schaal, de zogenaamde 'micro-projecten' (Chomé 1991, 14ff). Oxfam-Belgique en 'Entraide et Fraternité' kunnen gelden als de voorlopers van deze nieuwe aanpak.

In 1966 wordt het CNCD gesticht, het 'Centre National de Coopération au Développement' (NCOS in Vlaanderen). Het CNCD is een nationale pluralistische organisatie, die zich oorspronkelijk enkel bezighoudt met het verwerven van fondsen, terwijl 'SOS-Faim' beslist over de aanwending van dat geld. Het CNCD werd trouwens mede gesticht om de wervingscampagnes van de verschillende NGO's beter te coördineren. Het CNCD startte ook met de 11.11.11-campagne, die al vlug een belangrijke uitstraling kreeg in Wallonië en Brussel. Het CNCD kan daarbij een beroep doen op talrijke jeugdorganisaties, en op eigen lokale 11.11.11-comités. Bijna elke gemeente in Wallonië en Brussel heeft zo'n lokaal comité. We krijgen in Franstalig België dus dezelfde situatie als in Vlaanderen: het CNCD/NCOS fungeert niet alleen als koepelorganisatie, maar wordt ook zelf een NGO met eigen projecten (Walgrave 1994, 81).

In de tweede helft van de jaren zestig verschijnt dan de studentenbeweging ten tonele. Het is hier niet de bedoeling een uitvoerige analyse te geven van de studentencontestatie (zie hiervoor b.v.b. Crisp 1968b). Veeleer willen we hier nagaan of die studentenbeweging inderdaad een catalysatorfunctie heeft gehad bij het ontstaan van de nieuwe sociale bewegingen, en in het bijzonder de derde wereld- en de vredesbeweging. In de tweede helft van de

jaren zestig hebben de universiteiten van Franstalig België een opwelling van militantisme gekend, zoals dat ook elders het geval was. Dat vertaalde zich in talrijke initiatieven, bewegingen en acties, die echter meestal in verspreide slagorde optrokken. Heel wat mensen die later, tijdens de jaren '70 en '80, actief werden in de nieuwe sociale bewegingen, hebben in deze bruisende periode gemeenschappelijke ervaringen opgedaan, en netwerken uitgebouwd.

De derde wereldbeweging is zonder enige twijfel de nieuwe sociale beweging die het meest verwant is met deze studentenbeweging. Het ontwikkelingsvraagstuk, en de strijd van verscheidene bevrijdingsbewegingen in de derde wereld, kregen heel wat aandacht in de studentenbeweging van het eind van de jaren zestig. Dit werd ondermeer aangewakkerd door enkele extreem-linkse groepen, die toen zeer actief waren in universitaire kringen, vooral dan in Brussel. In het voetspoor van heel deze contestatiebeweging krijgen we in het begin van de jaren zeventig een duidelijke radicalisering van enkele NGO's, waaronder Oxfam-Belgique. Deze periode wordt gekenmerkt door talrijke acties op en rond de universitaire campussen: tegen apartheid, steun voor de bevrijdingsbewegingen in de derde wereld, tegen de oorlog in Vietnam, en het oprichten van studentenorganisaties als 'Solidarité Etudiants Etrangers' (SEE) of 'Action Solidarité Etrangers' (ASE). We hebben echter niet alleen te maken met een radicalisering van de derde wereldbeweging, maar ook met een politisering: het aanklagen van het 'westers imperialisme' wordt een belangrijk thema. Er komt ook een nauwere samenwerking met de vredesbeweging. Het 'Comité national d'action pour la Paix et le Développement' (CNAPD), dat gesticht werd in 1970, ziet zichzelf aanvankelijk als een tegenhanger voor het CNCD.

In deze periode nemen ook de 'Magasins du Monde' (Wereldwinkels) een start, aanvankelijk in Vlaanderen (Walgrave 1994, 89). Het initiatief breidt zich echter al vlug uit naar Wallonië en Brussel, zeker vanaf 1972-74. Tegelijkertijd besteden de ontwikkelingsorganisaties ook meer aandacht aan de problematiek van de mensenrechten. Dat wordt nog aangewakkerd door de staatsgreep in Chili in september 1973. Vanaf 1973, tot aan het begin van de jaren tachtig, worden er tientallen 'solidariteitscomités' opgericht, die zich verzetten tegen schendingen van de mensenrechten, en steun verlenen aan bevrijdingsbewegingen in de derde wereld. Dergelijke comités ontstaan vooral in universitaire kringen, en een meerderheid onder hen richt zich op Latijnsamerikaanse landen.

De jaren tachtig luiden echter een ommekeer in: het discours, de acties en de projecten van de NGO's worden geleidelijk minder radicaal. Er komt een nauwere samenwerking met de overheid, ondermeer door een massale co-financiering van ontwikkelingsprojecten. In sommige NGO's wordt die evolutie wel met wat achterdocht bekeken (Chomé 1991, 29ff). In 1983 komt er

een formele scheiding tussen het Franstalige CNCD en het Nederlandstalige NCOs.

We kunnen de jaren tachtig kenmerken als een tijdperk van pragmatisme en van een geleidelijke de-ideologisering van de ontwikkelings-NGO's. Die trend is wel minder uitgesproken bij sommige organisaties, zoals Oxfam. In deze periode zien we ook de opkomst van een nieuwe generatie NGO's, met een heel ander karakter. Ze stellen zich pragmatisch en a-politiek op, en willen vooral professioneel werken. Het type-voorbeeld van deze nieuwe organisatievorm is wel 'Médecins sans Frontières-Belgique' (MSF, Artsen zonder Grenzen), dat in november 1980 wordt gesticht. MSF kent een bijzonder sterke groei, en overvleugelt weldra de andere ontwikkelingsorganisaties. Aanvankelijk richtte MSF-Belgique zich vooral op kortlopende interventies, maar geleidelijk komt er ook meer aandacht voor lange termijnprojecten. MSF-Belgique, maar ook andere NGO's (zoals SOS-Faim en Oxfam), doen in toenemende mate een beroep op meer gesofistikeerde methoden om fondsen te verwerven (Chomé 1991, 44). Deze werkwijze heeft voor spanningen gezorgd binnen verscheidene NGO's. Andere NGO's zoals 'Entraide et Fraternité' of 'Solidarité Mondiale', doen geen beroep op deze nieuwe technieken. Zij proberen veeleer een duurzame band op te bouwen met de leden/donateurs, door te werken via organisaties en plaatselijke groepen. We mogen bij dit alles echter ook niet vergeten dat organisaties als Oxfam, via de wereldwinkels, een netwerk met een sterke lokale inplanting hebben opgebouwd. In het begin van de jaren negentig leek het aantal wereldwinkels in Wallonië en Brussel zich te stabiliseren rond de vijftig.

Als we dit alles overlopen, zien we dat de derde wereldbeweging een aantal keren van karakter is veranderd sinds het begin van de jaren zestig. Belangrijk is ook de christelijke inbreng in talrijke organisaties, en de werking van organisaties die verbonden zijn met de christelijke zuil, of met de katholieke wereld. We zien ook dat de derde wereldbeweging voortdurend geconfronteerd wordt met belangrijke interne spanningen. Zo zal Oxfam bijvoorbeeld pas in een laat stadium lid worden van het CNCD. Die spanningen hebben niet alleen te maken met de concurrentieslag tussen de verschillende NGO's, ze zijn ook het gevolg van soms diepgaande strategische en ideologische meningsverschillen.

3. De vredesbeweging

De bewapenings- en vredesproblematiek heeft in de periode 1975-1985 een bijzonder belangrijke plaats ingenomen op de politieke agenda, en dit zowel in Franstalig België als in Vlaanderen. In deze periode werden talrijke nieuwe organisaties opgericht, terwijl oudere groepen vaak een grondige gedaanteverwisseling ondergingen. We moeten hierbij wel onderlijnen dat

er een enorme verscheidenheid is geweest van organisaties die rond deze problematiek hebben gewerkt in Wallonië en Brussel. We kunnen hier slechts de belangrijkste organisaties behandelen, die een bijzondere rol hebben gespeeld bij heel dit gebeuren (Gérard 1984).

De vredesbeweging is zeker niet ontstaan in de jaren zestig. We moeten daarvoor verder teruggaan in de tijd, naar de jaren veertig-vijftig, of zelfs vroeger. Een aantal organisaties zijn toen ontstaan, en veelal ging het om de Belgische tak van een internationale organisatie. Voorbeelden zijn: de 'Mouvement International de la Réconciliation' (MIR), de 'Internationale des Résistants à la Guerre' (IRG), Pax Christi, de 'Union belge pour la Défense de la Paix' (UBDP, van communistische strekking), en de 'Mouvement Chrétien pour la Paix' (MCP).

Tijdens de jaren zestig hebben deze organisaties echter belangrijke verschuivingen gekend. In een eerste stadium waren er verschillende pogingen om tot een betere coördinatie te komen, vooral met het oog op concrete acties en manifestaties. Dat was bijvoorbeeld het geval met de '8 Mei-beweging', die in 1961 ontstond op initiatief van de 'Ligue des familles nombreuses', en die voor haar acties de steun kreeg van verscheidene grotere organisaties, vooral van christelijke en socialistische strekking. Een tweede voorbeeld is het nationaal comité voor de anti-atoommarsen, dat door enkele vooraanstaanden werd opgericht en de steun kreeg van verscheidene jeugdbewegingen. Het comité organiseerde tussen 1963 en 1970 elk jaar een anti-atoommars in Brussel, met telkens zowat 10.000 deelnemers.

In een tweede stadium, naar het einde van de jaren zestig toe, liepen de spanningen binnen enkele organisaties echter hoog op. Talrijke militanten en verantwoordelijken vonden dat de doelstellingen van de beweging veel te algemeen waren, en te weinig politiek gericht. Ook de gevoerde acties waren in hun ogen veel te weinig radicaal. Deze spanning lag, samen met andere elementen, aan de basis van de splitsing van het nationaal comité voor de anti-atoommarsen in twee verschillende commissies. De Franstalige commissie zou later de kern vormen van het 'Comité national d'action pour la Paix et le Développement' (CNAPD), de tegenhanger van het VAKA. De oprichting van het CNAPD in september 1970 valt inderdaad samen met een radicalisering van sommige segmenten van de derde wereldbeweging, en dit moet men in verband zien met het algemene turbulente karakter van die periode. De oprichting is ook tekenend voor de toenadering tussen delen van derde wereldbeweging, en delen van de vredesbeweging. Vooral de strijd tegen de oorlog in Vietnam brengt beide partijen dichter bij elkaar. In dit geval ging het initiatief voor de oprichting van het CNAPD uit van enkele vredesorganisaties (MCP, MIR-IRG, UBDP), maar ook van studentenorganisaties (vooral de 'Mouvement unifié des étudiants francophones', MUBEF), socialistische groepen (Jeunesses socialistes), christelijke (Jeunesse

Ouvrière Chrétienne, JOC) en communistische organisaties (Jeunesses communistes). De bedoeling was een ruime bundeling van alle progressieve krachten tot stand brengen, met een dominantie van vredes- en derde wereldgroepen. Het CNAPD ontwikkelde vlug een eigen structuur. Het werd een koepelorganisatie met enkel leden-organisaties (geen individuele leden). Buiten de reeds genoemde organisaties werden ook antiracistische groepen, mensenrechtenorganisaties en verschillende solidariteitscomités lid van de nieuwe koepel.

In het begin van de jaren zeventig zorgden de eerste activiteiten van het CNAPD voor spanningen met andere organisaties, vooral dan met het CNCD. Later kwam men echter tot een vlottere samenwerking tussen derde wereld- en vredesactivisten. Aanvankelijk werkte het CNAPD vooral met vrijwilligers, maar reeds vanaf 1975-76 begon men een beroep te doen op betaalde krachten. De organisatie ontving vanaf 1973 subsidies van de Franse Gemeenschap. Binnen de schoot van het CNAPD waren er voortdurend ideologische debatten, bijvoorbeeld tussen de strikte tegenstanders van het gebruik van geweld, en diegenen die de gewapende strijd van bevrijdingsbewegingen in de derde wereld wilden steunen. Of er waren discussies tussen voor- en tegenstanders van de Palestijnse bevrijdingsorganisatie (PLO), of van samenwerking met Oosteuropese landen,... Het CNAPD was in geen geval een grote consensus-organisatie.

Vanaf de tweede helft van de jaren zestig zien we ook de oprichting van talrijke lokale vredescomités, die vaak in de voetsporen traden van de '8 Mei-beweging'. Een aantal van deze comités verenigden zich in de 'Concertation Paix et Développement' (CPD), waaraan ook andere, meer gevestigde organisaties deelnamen, zoals de vakbonden en verschillende organisaties uit de christelijke arbeidersbeweging. De belangrijkste bedoeling van deze organisatie was een uitwisseling van ideeën mogelijk te maken, en een discussieforum te bieden rond de vredes- en ontwikkelingsproblematiek. De meeste van deze lokale vredescomités hadden geen directe banden met het CNAPD, maar leidden een onafhankelijk bestaan. Daarnaast ontstaan tijdens de jaren zeventig ook nog verscheidene vredesorganisaties in universitaire en juridische kringen, zonder veel overkoepelende structuur (Gérard 1984, 10-12).

Op het eind van de jaren zeventig zien we een sterke heropleving van de vredesbeweging: in 1978-1979 begon in Franstalig België, net zoals in Vlaanderen, een nieuwe mobilisatiegolf, die zou uitmonden in de massale vredesbetogingen van het begin van de jaren tachtig. Er ontstaan nieuwe organisaties, zoals de 'Association médicale pour la prévention d'une guerre nucléaire', AMPGN, of de 'Groupe de recherche en d'information sur la paix', GRIP. Tijdens deze mobilisatiegolf fungeerde het CNAPD als tegen-

hanger van VAKA-OCV in Vlaanderen, als mede-organisator van de massale betogingen in Brussel (1979, 1981, 1983 en 1985). Men schat dat ongeveer 20 % van de demonstranten bij deze grote betogingen afkomstig waren uit Franstalig België. Daarnaast waren er ook verscheidene acties bij de rakettenbasis in Florennes (in 1982, 1983 en 1984), die mede ondersteund werden door het CNAPD. Bij deze acties in Florennes heeft ook het lokale 'Comité de lutte pour la sauvegarde de la région florennoise' een zeer belangrijke rol gespeeld.

Er zijn twee elementen die het succes van deze mobilisatiegolf kunnen helpen verklaren. Ten eerste zijn er de vele lokale comités, die een belangrijke rol hebben gespeeld bij de mobilisatie. In 1983 waren er ongeveer 100 lokale comités actief in Franstalig België. Door deze lokale comités werd het mogelijk de plaatselijke kernen te bereiken van de meest diverse organisaties (vakbonden, christelijke organisaties, jeugdbewegingen, andere nieuwe sociale bewegingen, zoals de Oxfam-Wereldwinkels,...). Het is vooral met behulp van deze lokale comités dat het CNAPD in 1982 een actie voor "kernwapenvrije gemeenten" opstartte, in navolging van soortgelijke initiatieven in Vlaanderen en elders. Midden 1984 hadden ongeveer 60 Waalse gemeenten zich kernwapenvrij verklaard (Gérard 1984, 24). In tegenstelling tot wat het geval was in Vlaanderen, waren de banden tussen die lokale comités en het CNAPD echter nauwelijks geformaliseerd: elk comité behield grotendeels zijn eigen autonomie. Wel werden er 'coördinatie-comités' gevormd op supra-lokaal vlak. Zo was er een coördinatie van de verschillende Brusselse comités, die een belangrijke rol heeft gespeeld bij de praktische uitwerking van de betogingen. In verscheidene steden werden 'vredeshuizen' opgericht, die een ontmoetingsplaats vormden voor verschillende vredesorganisaties, maar ook voor enkele ontwikkelingsorganisaties en andere nieuwe sociale bewegingen.

Een tweede belangrijke verklaring voor het succes van deze mobilisatiegolf ligt in de medewerking, en soms de actieve steun, van verschillende socialistische en christelijke organisaties, tijdens de periode 1978-1985. Het gaat dan om de socialistische vakbond FGVB, de Jeunes-FGTB, de 'Confédération des Jeunes socialistes', de 'Conseil de la Jeunesse Catholique' (CJC), verschillende geledingen van de christelijke arbeidersbeweging (Vie Féminine, Solidarité Mondiale, Equipes Populaires,...), en de Parti Socialiste (PS). Niet alle organisaties leverden echter een gelijke bijdrage: sommigen zegden slechts aarzeland, en in beperkte mate hun steun toe. Daarnaast moeten we echter ook nog vermelden: de communistische partij (PCB), Ecolo, SEP (Solidarité et Participation), Rassemblement Wallon en Rassemblement Populaire Wallon, de 'Conseil de la Jeunesse d'expression française' (CJEF), enzovoort... In totaal had het CNAPD in 1984 32 leden-organisaties, en konden bovendien rekenen op de steun van meer dan veertig 'geassocieerde leden' (Gérard 1984). Deze ruime aanhang, waarbij de grenzen van de vredesbeweging *sensu stricto* ruim werden overschreden, vormt een belangrij-

ke verklaring voor het grote aantal manifestanten bij de betogingen. Dat is zowel het geval voor Franstalig België als voor Vlaanderen (Walgrave 1994, 20-22).

Vanaf 1986-87 zien we echter een belangrijke neergang in het aantal vredesorganisaties in Franstalig België. De meeste lokale comités verdwijnen tussen 1987 en 1990; enkel in de grote stedelijke centra blijven er nog enkele actief. Bij de betogingen van 1987 en 1989 is de deelname veel kleiner. Vooral de inbreng van buiten de vredesbeweging, vanuit de christelijke en socialistische zuilen, blijft dan achterwege. Er komt echter een heropflakking ter gelegenheid van de Golfoorlog in 1991, vooral op de universiteiten. Net zoals op het eind van de jaren zestig, fungeert de studentenbeweging dan opnieuw als catalysator voor deze mobilisatie.

Vanaf 1992, ten slotte, kunnen we stellen dat het CNAPD niet langer als de koepel van de vredesbeweging in Franstalig België kan worden beschouwd, net zoals dat het geval is met VAKA-OCV in Vlaanderen (Walgrave 1994, 108ff). Men kan zeker niet stellen dat het CNAPD ontbonden is, maar het is wel grondig veranderd. Vanaf 1993-94 richt men geleidelijk minder de aandacht op de bewapenings- en vredesproblematiek, en gaat men zich eerder bezighouden met socio-economische problemen, zoals de armoede, en dit zowel in het Noorden als in het Zuiden.

Samenvattend zien we drie belangrijke punten bij deze historiek van de vredesbeweging in Franstalig België. Ten eerste merken we op dat de band tussen de vredes- en de derde wereldbeweging zeer nauw is, vooral dan in het begin van de jaren zeventig. Die band is sindsdien wel wat verzwakt, maar nooit verdwenen. Ten tweede betekent de mobilisatiegolf in de periode 1978-1985 een succes zonder weerga, niet alleen voor de vredesbeweging, maar ook voor de hele sector van de nieuwe sociale bewegingen. Ten derde moeten we ook de aandacht vestigen, net zoals bij de derde wereldbeweging, op de vele interne spanningen die deze beweging gekend heeft sinds de jaren zestig.

4. De milieubeweging

De milieubeweging is in Franstalig België; net zoals dat elders het geval is, een samenraapsel van de meest diverse groepen en organisaties. Hun werkingsveld kan zich beperken tot één welbepaalde thematiek (zoals een lokale milieuverstoring), of kan zeer algemeen en uitgebreid zijn (Greenpeace, Amis de la Terre). Ook hun omvang kan zeer verschillend zijn: van enkele actieve militanten, tot tienduizenden leden-donateurs die een professionele organisatie ondersteunen. Ook inzake levensduur zien we een grote variatie: in sommige gevallen blijft dat beperkt tot enkele jaren of zelfs maanden (zoals bij comités die een zeer concreet dossier opvolgen). Tenslotte zien we

ook een grote verscheidenheid inzake institutionele en organisatorische verbanden. Sommige groepen, vooral dan op het lokale vlak, werken helemaal zelfstandig en geïsoleerd, anderen verenigen zich in duurzame of tijdelijke samenwerkingsverbanden, nog anderen verenigen zich in koepelorganisaties. Andere organisaties maken dan weer deel uit van wereldwijde netwerken (Greenpeace, WWF). En tot slot kan ook de gevolgde strategie erg verschillen, en die zal trouwens ook evolueren doorheen de tijd.

Reeds voor de jaren zestig bestonden in Franstalig België diverse natuurbehoudsorganisaties, en soms waren die zelfs tamelijk groot, zoals de 'Réserves Naturelles et Ornithologiques de Belgique' (RNOB). Meestal waren die organisaties nationaal uitgebouwd, en hun doel was de bescherming en de studie van natuurlijke biotopen.

We moeten echter wachten tot de tweede helft van de jaren zestig, en vooral de jaren zeventig, om de opkomst te zien van een nieuwe generatie organisaties, die zich bezighoudt met de bescherming van het leefmilieu. In de meeste gevallen gaat het om zuiver plaatselijke groepen, die zijn ontstaan als reactie op een welbepaalde vorm van milieuverstoring, zoals de aanleg van een autosnelweg, een stuwdam of een stortplaats. Deze kleine lokale groepen onderscheiden zich dus van de grote, nationale natuurbehoudsorganisaties: ze zijn in de eerste plaats gericht tegen de realisatie van bepaalde projecten, en ijveren slechts in secundaire orde voor het behoud van fauna en flora.

We moeten hierbij drie opmerkingen maken. Ten eerste, ging het hier vaak om 'gemengde' groepen, met zowel een deelname van de oudere natuurbehoudsorganisaties, als van jongere, meer radicale militanten. Ten tweede, hebben deze lokale groepen, op enkele uitzonderingen na, nauwelijks samenwerkingsverbanden gesloten met andere organisaties. Ten derde, bleef hun levensduur, en hun organisatiegraad over het algemeen zeer beperkt. Meestal werden mobilisatiefases afgewisseld met 'sluimerperiodes', waarin de lokale groepen nauwelijks activiteiten ontwikkelden.

We zullen het in dit verband vooral hebben over twee organisaties die van belang zijn als men het geheel van de milieubeweging in Franstalig België wil begrijpen: Amis de la Terre-Belgique en Inter-Environnement Wallonie/Inter-Environnement Bruxelles.

Les Amis de la Terre-Belgique (AT) werd opgericht in maart 1976. Deze organisatie werd opgericht vanuit een geheel eigen perspectief: zeker in de beginperiode wou AT immers ook een politieke rol spelen (Mahoux & Moden 1984, 6-10). Veel van de stichters van AT vindt men later trouwens terug bij de oprichting van Ecolo in 1980 (zie Rihoux in deze bundel). Al vlug, in de periode 1976-1978, worden er lokale AT-kernen opgericht, vooral dan in de stedelijke agglomeraties. Het is trouwens opvallend dat heel wat

AT-kernen ook actief deelnemen aan demonstraties tegen kernenergie, vooral dan in Chooz en Tihange.

AT heeft nu zo'n 30 lokale groepen, die verenigd zijn in 'regionales'. Het aantal groepen is redelijk stabiel gebleven doorheen de tijd, net zoals het aantal leden, dat rond de 1000 schommelt. AT bestrijkt enkel Franstalig België, en vooral dan Wallonië, en vormt de Belgische tak van 'Friends of the Earth International', dat zowat 800.000 leden heeft in 50 landen. Elke plaatselijke groep heeft een grote mate van autonomie, en dat zorgt ervoor dat er grote verschillen zijn tussen de groepen wat betreft doeleinden, campagnes en de gevolgde strategie. Zo concentreert de groep "l'Epine Blanche" (De Meidoorn) zich op de afvalproblematiek, vooral dan in verband met de beruchte stortplaats van Mellery. Andere groepen houden zich dan weer met heel andere thema's bezig. Daar komt nog bij dat ook het centrale bureau van Amis de la Terre eigen acties voert. In het algemeen kunnen we stellen dat AT zich geleidelijk verwijderd heeft uit het politieke veld, en zich nu vooral bezighoudt met lokale strijdpunten, en met de verspreiding van het ecologisch gedachtegoed, ondermeer door het opzetten van een verspreidingsnetwerk voor educatief materiaal, het zgn. 'groen netwerk'.

De koepelorganisatie Inter-Environnement/Bond Beter Leefmilieu werd gesticht in 1971, en dit zorgde al onmiddellijk voor spanningen tussen de natuurbehouds- en de milieuhygiënevleugel (Walgrave 1994, 58). Vanaf 1974 kwam er een opdeling tussen de Bond Beter Leefmilieu, Inter-Environnement Wallonie (IEW), Inter-Environnement Bruxelles (IEB) en de Brusselse Raad voor het Leefmilieu (BRAL). Het aantal leden-organisaties van IEW is voortdurend gestegen: van 15 in 1974, over 50 in 1980, 90 in 1990, tot 116 in augustus 1994. Daarnaast zijn er ook ongeveer een tiental 'geassocieerde leden-organisaties'. Enkel organisaties kunnen lid worden van IEW; particulieren niet. De leden mogen geen structurele banden hebben met een politieke partij. De leden-organisaties zijn zeer verscheiden wat betreft doelstelling of ledental. Opmerkelijk is dat sommige milieu-organisaties, zoals Amis de la Terre, er uitdrukkelijk voor gekozen hebben geen lid te worden van IEW.

IEW is herhaaldelijk dooreengeschud door zware interne conflicten. Dat was bijvoorbeeld het geval in de tweede helft van de jaren zeventig, rond het thema kernenergie. Toch kunnen we een rode draad onderscheiden in de ontwikkelingsgeschiedenis van IEW: een geleidelijke institutionalisering, door een politieke lobby-inspanning, en vooral door de deelname aan advies- en overlegorganen. Deze trend naar een grotere politieke integratie is de afgelopen jaren voortdurend sterker geworden. Zo zijn er nu samenwerkingsverbanden met de 'Union Wallonne des Entreprises', de Vereniging van Steden en Gemeenten, de Nationale Confederatie van het Bouwbedrijf, en natuurlijk ook met verschillende politieke overheden.

De afgelopen jaren zien we een dubbele tendens: enerzijds een uitbreiding van deze samenwerkingsverbanden, en anderzijds meer aandacht voor het opbouwen van wetenschappelijke kennis. IEW is geleidelijk een geïnstitutionaliseerde drukkingsgroep geworden, die bevoorrechte relaties heeft met het politieke milieu. In de jaren negentig is die trend verder uitgesproken geworden. Zo zetelt IEW nu in de 'Commission Régionale d'Aménagement du Territoire' (ruimtelijke ordening), in de Commissie 'Gemotoriseerde sportmanifestaties' van het ministerie van volksgezondheid, enz.... In tegenstelling tot wat soms het geval was in de jaren zeventig neemt IEW niet langer deel aan acties op het veld. Wel zorgt men soms voor logistieke of juridische ondersteuning als een lid-organisatie een dergelijke actie onderneemt. Het grootste deel van de financiële middelen van IEW, zo'n 25 miljoen frank per jaar, is afkomstig van het Waals Gewest en van de Franse Gemeenschap, en dit heeft zonder twijfel bijgedragen tot een zekere matiging in de opstelling van de organisatie.

We moeten het hier ook nog hebben over Inter-Environnement Bruxelles (IEB), de zusterorganisatie van IEW. IEB heeft uiteraard een heel ander karakter, omdat het hier om een stadsorganisatie gaat (Lefebvre 1980, 29-33). In feite zijn vooral wijkcomités en renovatie-groepen aangesloten bij IEB. In het begin van de jaren tachtig had IEB zo'n 50 leden-organisaties, maar daarnaast ook zo'n 850 individuele leden (dit in tegenstelling tot IEW). Organisaties ter bevordering van het openbaar vervoer, of groepen van fietsers zijn goed vertegenwoordigd, maar ook de Brusselse afdeling van Amis de la Terre is lid. IEB richt zich vooral op een thema dat door IEW nauwelijks wordt aangeroerd: de betrokkenheid van de bewoners bij het bestuur en de inrichting van hun stad. In de praktijk heeft IEB een dubbele werking: aan de ene kant het proberen te beïnvloeden van de politiek (via overlegaden, net zoals bij IEW), en aan de andere kant, de juridische en andere dienstverlening aan de bevolking.

Tot besluit willen we het nog hebben over de strategie van de milieubeweging in Franstalig België. We zien hier grote verschillen naargelang de betreffende organisatie. Trouwens, heel wat groepen gebruiken gelijktijdig verschillende strategieën naast elkaar. Een aantal organisaties richten zich op het werk op het terrein, op de verspreiding van het ecologisch gedachtegoed. Andere leggen meer de nadruk op het politieke en economische lobby-werk. De meeste organisaties houden zich in min of meerdere mate bezig met het politieke werk, al dan niet op geïnstitutionaliseerde wijze (het meest in het geval van IEW/IEB). Vaak werkt men hiervoor samen met andere organisaties. Ten slotte richten een aantal organisaties zich vooral op milieu-informatie en -educatie, zoals het WWF.

Voorlopig op het eind van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig werd de milieubeweging in Franstalig België verscheurd door een scherpe

onenigheid. Aan de ene kant stonden de aanhangers van de 'harde lijn' (burgerlijke ongehoorzaamheid, protestacties, terreinbezettingen, sabotage); aan de andere kant was er een duidelijke meerderheid van meer gematigde militanten (lobby, deelname aan overlegorganen,...). Deze breuklijn ontwikkelde zich ook binnen enkele organisaties, zoals bij de koepelorganisaties IEW/IEB. Opvallend is tenslotte nog dat, alhoewel de communautaire strijd nauwelijks een rol speelt in de hele milieubeweging, de Franstalige en Nederlandstalige 'zusterorganisaties' vaak flink uit elkaar gegroeid zijn. Zo is er vaak onenigheid tussen IEB en BRAL in Brussel, of tussen Natuurreservaten vzw en zijn Waalse tegenhanger 'Réserves Naturelles'.

5. De andere nieuwe sociale bewegingen

Binnen de nieuwe sociale bewegingen hebben we een zeer grote verscheidenheid, en men kan dit zelfs beschouwen als een wezenlijk kenmerk van deze sector. Binnen dit kort bestek kunnen we dus onmogelijk recht doen aan alle consumentenverenigingen (Crisp 1968a, 1975); aan alternatieve organisaties; aan bewegingen voor seksuele emancipatie; aan de nieuwe coöperatieën; aan de bewegingen voor meer inspraak (Snoy 1975); aan spirituele bewegingen; stadsorganisaties; enzovoort... We moeten ons hier beperken tot een korte bespreking van de studentenbeweging, de vrouwenbeweging, en de anti-kernenergiebeweging. Hoewel deze drie bewegingen elk een eigen traject en een eigen publiek hebben gekend, hebben ze een bijzondere plaats bekleed binnen de ontwikkeling van de nieuwe sociale bewegingen in Wallonië en Brussel.

Zoals we eerder al hebben gezien, heeft de golf van studentenonrust op het eind van de jaren zestig een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van diverse nieuwe sociale bewegingen, vooral dan de vredes- en de derde wereldbeweging. In een later stadium, vooral dan tijdens de jaren tachtig, stellen we echter vast dat de mobilisatie, en het activisme in studentenmilieus eerder op een laag pitje branden.

In het meer recente verleden is er sprake van een hernieuwde mobilisatie. Dat was om te beginnen het geval naar aanleiding van de Golfoorlog (1990-91). In verscheidene universitaire centra werden toen acties gevoerd, en was er ook sprake van een heropleving van radicale politieke groepen. Een tweede voorbeeld van hernieuwde mobilisatie dateert uit 1994, toen we te maken hadden met een massaal en aanhoudend studentenprotest tegen de hervormingsplannen voor het hoger onderwijs in de Franse Gemeenschap. Alhoewel deze laatste protestgolf bijzonder veel studenten mobiliseerde, zijn er toch een aantal duidelijke verschilpunten met de mobilisatiegolf van het einde van de jaren zestig. Alhoewel de maatschappijkritiek, die centraal stond in '68, niet helemaal afwezig was tijdens de protestgolf van '94, lag het

accent toch veeleer op pragmatische en instrumentele doeleinden, namelijk de vrijwaring van de structuur en de financiering van het hoger onderwijs.

De beweging tegen kernenergie heeft in Wallonië en Brussel nooit aanleiding gegeven tot massale mobilisatie, en dit in tegenstelling tot de situatie in de buurlanden, of zelfs in Vlaanderen. De belangrijkste mobilisatiefase van deze beweging valt te situeren tussen het midden van de jaren zeventig, en het begin van de jaren tachtig. Tijdens deze periode nemen diverse organisaties deel aan acties nabij nucleaire sites, zoals Chooz, Tihange en Doel. Het gaat dan bijvoorbeeld om Amis de la Terre-Belgique (zo nam de Brusselse AT-afdeling deel aan de actie in Doel in 1981), maar ook om meer specifieke organisaties zoals de 'Association de protection contre les rayonnements ionisants' (APRI). Het initiatief ging echter vooral uit van meer lokale anti-kernenergiegroepen (Andenne, Luik,...), die zich soms verenigden in regionale coördinaties (Hoei-Borgworm, ...). Af en toe trof men op de acties ook de meer radicale leden van milieubeschermingsorganisaties. Men kan zelfs stellen dat de strijd tegen kernenergie althans gedeeltelijk het gevolg is van een radicalisering van sommige milieu-organisaties. Die radicalisering kon zelfs leiden tot sabotagedaden, of in elk geval een poging daartoe in Chooz. In de schoot van Inter-Environnement Wallonie gaf dit aanleiding tot ernstige spanningen, met zelfs het ontslag van een voorzitter en andere verantwoordelijken, omdat de verschillende geledingen van de koepel het niet meer eens raakten over een gemeenschappelijke strategie in de strijd tegen kernenergie.

In het algemeen kan men stellen dat de anti-kernenergiebeweging marginaal is gebleven in Franstalig België. De organisatiegraad, en de samenwerkingsverbanden tussen de verschillende groepen bleven zeer beperkt, en de meeste groepen gingen ter ziele tijdens de jaren tachtig, ondanks het "Tsjernobyl-effect" van 1986-87. Ondanks deze beperkingen is het echter zo dat de strijd tegen kernenergie heeft geleid tot een zekere radicalisering en politisering binnen de milieubeweging, wat op zijn beurt een belangrijke rol heeft gespeeld bij de "entrée en politique" van de ecologisten, en vooral de stichting van Ecolo in 1980.

Wat tenslotte de vrouwenbeweging betreft, stellen we vast dat deze vooral actief is geweest in de periode 1970-1975 (Denis & Van Rokeghem 1992). Over het algemeen heeft men het in dit verband over de 'tweede feministische golf'. In de periode voor 1970 waren er al diverse vrouwenorganisaties actief, die men echter niet altijd 'feministisch' kon noemen. Vaak maakten ze deel uit van de katholieke of socialistische zuil, vooral dan in het kader van de arbeidersbeweging, of van specifieke vrouwenorganisaties (Peemans-Poullet 1991). De staking van de vrouwelijke werknemers van FN-Herstal in 1966 kan echter beschouwd worden als de voorloper voor het ontstaan van een nieuwe feministische mobilisatie, die zich autonoom opstelde ten

opzichte van de meer traditionele organisaties (Coenen 1991).

In het begin van de jaren zeventig ontstaan een aantal nieuwe vrouwenorganisaties, vaak in het kielzog van de studentencontestatie uit die periode. Dat was vooral het geval in Brussel, waar het feminisme trouwens veel sterker ingeplant was dan in Wallonië. Belangrijke organisaties uit die periode waren b.v.b. de 'Groupes d'action pluraliste' uit 1970, en 'Marie Mineur' (te vergelijken met Dolle Mina). Tussen 1970 en 1972 hebben we te maken met een duidelijke mobilisatiegolf, waarbij een groot aantal informele groepen werden gevormd, en de eerste acties op het terrein werden voorbereid. In 1972 vindt voor het eerst een Vrouwendag plaats, waaraan zo'n 10.000 personen deelnemen. In datzelfde jaar wordt ook de 'Parti féministe unifié' (PFU) opgericht, die echter nauwelijks electorale successen zal boeken. Tijdens de periode 1972-1977 wordt het initiatief van de Vrouwendagen gehaald, maar men bereikt nooit meer het succes van de eerste Vrouwendag in 1972. In diezelfde periode merken we dat de vrouwenbeweging steeds meer aandacht besteedt aan de liberalisering van abortus, wat leidt tot enerzijds een radicalisering van sommige groepen, en anderzijds een zich terugtrekken van de christelijke vrouwengroepen uit de organisatie van de jaarlijks Vrouwendagen.

Vanaf het begin van de jaren tachtig kunnen we stellen dat de meeste vrouwengroepen ofwel verdwenen zijn, ofwel grondig van karakter zijn veranderd. Een aantal groepen zijn actief gebleven in de abortus-strijd, maar het grootste aantal groepen heeft zich toegelegd op, ofwel studie en onderzoek (vrouwenstudies), ofwel de feministische hulpverlening. Enkele militanten hebben geprobeerd, zonder al te veel succes, het PFU-experiment verder te zetten. In een aantal gevallen leidde dat tot samenwerking met extreemlinks, zoals bij de lijst "Gauches unies", die deelnam aan de Europese verkiezingen van 1994.

6. Besluit: verscheiden en onoverzichtelijk

We begonnen deze bijdrage met de vraag of enige eenheid te bekennen valt in deze verscheidenheid van de nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België. In elk geval stellen we vast dat de verscheidenheid zeer groot is, en we kunnen deze heterogeniteit zelfs beschouwen als het belangrijkste kenmerk van de sector. Van "eenheid" is in feite nooit sprake geweest. Wel zien we vaak toenadering (al dan niet tijdelijk) of samenwerking met het oog op gemeenschappelijke acties, maar elk behoudt hierin zijn identiteit. We hebben zelfs vastgesteld dat er voortdurend conflicten, spanningen en tegenstellingen opduiken, niet alleen tussen de verschillende bewegingen en organisaties, maar ook intern. Er is geen eensgezindheid inzake doeleinden (sectorieel of algemeen maatschappelijk), en vaker nog inzake strategie (con-

frontatie of overleg).

Er zijn periodes geweest waarin een sterkere neiging tot toenadering aanwezig was. Dat was bijvoorbeeld het geval in de scharnierperiode van het begin van de jaren zeventig, wanneer de vredes- en de derde wereldbeweging zijn ontstaan in het kielzog van de studentencontestatie. Ook in de eerste helft van de jaren tachtig is er een brede frontvorming rond de vredes- en bewapeningsproblematiek. Het is belangrijk hierbij op te merken dat het succes van deze mobilisatiegolf alles te maken had met de steun en de medewerking van de grote, verzuilde massa-organisaties, net zoals dat in Vlaanderen het geval was (zie Stouthuysen in deze bundel). Een ander belangrijk aspect is dat de toenadering vaak vergemakkelijkt werd door het feit dat het dezelfde personen zijn die actief zijn in verschillende sectoren van de nieuwe sociale bewegingen. Het fenomeen van de 'overlappende lidmaatschappen' (zie Rihoux in deze bundel) is hier erg belangrijk.

In het algemeen kunnen we stellen dat voor de nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België dezelfde conclusies opgaan als voor Vlaanderen (Walgrave 1994, 14). In een eerste fase (de jaren zestig en zeventig) zien we een grote verspreiding van organisaties en van thema's, met vaak radicale ideologische opties. In een tweede fase (ca. 1980-1985) zien we een massale mobilisatie rond de vredesproblematiek. In een derde fase, tenslotte (sinds 1985), hebben we vooral te maken met professionalisering en specialisatie. De mobilisatiegraad daalt, en we krijgen meer gematigde standpunten. Wanneer we de verschillende bewegingen (vrede, milieu, derde wereld,...) afzonderlijk bekijken lijkt de ontwikkeling in Franstalig België gelijklopend aan de ontwikkeling in Vlaanderen.

Er zijn echter niet alleen gelijkenissen. Vaak stelt men dat de nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België veel minder ontwikkeld zijn dan in Vlaanderen. Is dit correct, en zo ja, wat zijn dan de oorzaken van dit verschil?

In het algemeen kunnen we inderdaad stellen dat de nieuwe sociale bewegingen sterker ingeplant zijn in Vlaanderen dan in Franstalig België (Kitschelt 1989; Kitschelt & Hellemans 1990). De gegevens waarover we nu beschikken, bevestigen dit beeld, maar er zijn wel twee nuanceringen bij aan te brengen. Om te beginnen is er een groot verschil naargelang de beweging waarover men het heeft. Zo lijken de vrouwenorganisaties tenminste even sterk vertegenwoordigd in Franstalig België, en vooral dan in Brussel, dan in Vlaanderen. Tweede, en zeer belangrijke opmerking: er is een groot verschil tussen Brussel en Wallonië. In Brussel ziet men een sterke activiteit, en een grote verscheidenheid van nieuwe sociale bewegingen, vooral dan de stedelijke groepen en de 'alternatieve' leefkernen. De mobilisatiegraad, en de mate van radicalisme is in Brussel veel hoger dan in Wallonië. Blijft dan de vaststelling dat de vredes-, de derde wereld- en de milieubewe-

ging zwakker staan in Wallonië dan in Vlaanderen. Kitschelt en Hellemans (1990, 39) verklaren dit door het feit dat de links-libertaire oriëntatie minder sterk aanwezig is in Wallonië, terwijl de traditionele links-rechts tegenstelling, en de klassentegenstellingen er nog sterker leven dan in Vlaanderen. Dit heeft alles te maken met historische en culturele verschillen. Wallonië blijft in sterke mate getekend door het industrieel verleden: de Waalse arbeidersklasse is een van de oudste, en best gestructureerde van Europa. In die omstandigheden blijft de politieke mobilisatie, ook vandaag nog, door drenkt van dit industrieel kader. Nieuwe vormen van politieke mobilisatie hebben het daardoor moeilijker om tot ontwikkeling te komen. Het is trouwens geen toeval dat de eerste uitingen van het nieuwe feminisme, tegelijk ook een element van de arbeidersstrijd vertegenwoordigden (de vrouwenstaking bij FN in 1966). De strijd van vrouwen ontstond als onderdeel van de arbeidersstrijd.

De grote traditionele organisaties in Wallonië, en vooral dan de vakbonden en politieke partijen, hebben in minder sterke mate gereageerd op de uitdaging van de nieuwe sociale bewegingen dan in Vlaanderen. Ook dat is een gevolg van deze historische en culturele context. De Parti Socialiste en de christelijke arbeidersbeweging (MOC) hebben niet zo alert gereageerd op de thema's van de nieuwe sociale bewegingen als hun Vlaamse tegenhangers, de SP en het ACW, dat hebben gedaan. Dit moet men ook in verband zien met het feit dat de top van de partijen en vakbonden in Wallonië minder sterk vernieuwd is dan in Vlaanderen; de generatiewissel is er veel minder uitgesproken.

Toch moeten we hierbij twee nuancerende opmerkingen maken. Ten eerste, heeft de christelijke arbeidersbeweging altijd opener gestaan voor de uitdaging van de nieuwe sociale bewegingen, dan de socialistische arbeidersbeweging, die echt de 'harde kern' van de arbeiderscultuur vertegenwoordigt. Ten tweede moeten we opmerken dat de christelijke arbeidersbeweging zeker geen homogeen blok is. De 'Jeunesse Ouvrière Chrétienne' (JOC), bijvoorbeeld, vormde in de jaren zeventig een brug met de nieuwe sociale bewegingen, waardoor hun gedachtengoed ook ingang vond bij andere geleidingen van de christelijke arbeidersbeweging.

Tot slot van deze bijdrage willen we twee vragen opwerpen in verband met het traject, en de definitie zelf van de nieuwe sociale bewegingen. Om te beginnen: wat is nu eigenlijk het historisch belang geweest van de nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België? Wanneer we dit belang meten in termen van politieke invloed, stellen we vast dat de milieubeweging hier duidelijk het best scoort. Het zijn trouwens de milieu-organisaties die zich de afgelopen jaren het sterkst geïnstitutionaliseerd hebben. Als we de huidige situatie van de nieuwe sociale bewegingen in twee woorden zouden moeten samenvatten, dat zou het wel zijn: "terugval" en "institutio-

nalisering". Terugval, in die mate dat de tijd van de grote mobilisaties en de radicale eisen nu wel voorbij lijkt. De vredes- en de vrouwenbeweging lijken zelfs grotendeels verdwenen. Institutionalisering, omdat een groot gedeelte van de organisaties die zijn blijven bestaan, in die richting zijn geëvolueerd, terwijl hun werking ook verder gespecialiseerd is. Men zou kunnen stellen dat het de institutionalisering is, die uiteindelijk heeft gezorgd voor de schifting van de verschillende organisaties en groepen. We kunnen hier (ondanks alle verschillen) een parallel trekken met de arbeidersbeweging van rond de eeuwwisseling. Net zoals bij de nieuwe sociale bewegingen, ontstonden toen allerlei groepen en organisaties, in verspreide slagorde. Ook toen hadden we te maken met processen van zingeving en identiteitsvorming in een context van snelle sociale en culturele veranderingen. Ook toen zijn er een heleboel organisaties verdwenen. Diegene die zijn overgebleven hebben hun bestaan veilig gesteld door een integratie in het politieke systeem.

Een tweede vraag zouden we, ietwat provocerend, kunnen formuleren als: "Bestaan er nog wel nieuwe sociale bewegingen in Franstalig België?" Kunnen we de bewegingsorganisaties die zich gevestigd hebben, die respectabel zijn geworden en erkend als gesprekspartner, die hun radicale eisen hebben laten varen, die nauwelijks nog systeemkritiek hebben, kunnen we die nog "nieuwe sociale bewegingen" noemen? We denken dat de term "nieuwe sociale bewegingen" beantwoordt aan een ideaal-type, en dat er een continuüm bestaat tussen die nieuwe bewegingen en de meer traditionele of gevestigde sociale bewegingen. De meeste organisaties die we in deze bijdrage behandeld hebben, situeren zich ergens tussen de twee uitersten van dit continuüm. Hierbij moeten we trouwens opmerken dat ook de nieuwe sociale bewegingsorganisaties niet ontsnappen aan de traditionele politieke breuklijnen. Als voorbeeld kunnen we hier de recente spanningen binnen Inter-Environnement Bruxelles vermelden.

We kunnen een soortgelijke vraag trouwens ook stellen over de traditionele sociale bewegingen. Nemen we bijvoorbeeld de vakbonden: zijn dit nog wel 'oude' sociale bewegingen, en dit in tegenstelling tot de 'nieuwe' sociale bewegingen? Het zou interessant zijn om na te gaan of, en hoe deze 'oude' bewegingen zijn geëvolueerd door hun contacten met de nieuwe sociale bewegingen. Er zijn hiervoor een aantal aanwijzingen. Zo zijn er militanten, en zelfs kaders van de christelijke en socialistische vakbond die ook actief zijn geweest binnen de nieuwe sociale bewegingen, en die dan de opgedane ervaring opnieuw hebben ingebracht in de vakbond. We komen hier onvermijdelijk tot de conclusie dat het zeer moeilijk is een preciese afgrenzing van de nieuwe sociale bewegingen te maken, nu de scheidingslijn met de oude sociale bewegingen lijkt te vervagen.

(vertaling: Marc Hooghe)

7. AGALEV : Van catacomben-christendom tot geïntegreerd politiek alternatief

*Staf Hellemans
Frederik Janssens
Kris Deschouwer*

1. De ankerpunten van een nieuwe partij

Dat een nieuwe partij wordt opgericht, is niet iets heel uitzonderlijks. Het overleven van een nieuwe partij daarentegen is een minder evident gegeven. Opdat een nieuwe partij een vaste plaats zou kunnen innemen in het politieke spectrum, is er meer nodig dan goede wil. Er dienen ook een aantal cruciale voorwaarden aanwezig te zijn opdat de onderneming zou slagen. De nieuwe partij heeft een project nodig dat politiek en maatschappelijk aanslaat, een organisatiestructuur die toelaat de beweging te dragen, en een achterban die bereid is zich voor dat project, en met die structuur te laten mobiliseren. Deze drie 'ankerpunten' zijn voor Agalev duidelijk zichtbaar. Dat wil zeggen: vandaag zien we duidelijk hoe Agalev op deze drie punten een specifieke plaats ingenomen heeft, een specifiek antwoord heeft gegeven. Het eigene van Agalev ligt in deze drie ankerpunten vevat, en deze drie elementen verklaren meteen ook waarom de onderneming succesvol is gebleken.

1.1 Het groene project

Het project van Agalev is nieuw, en is een alternatief voor de projecten die de traditionele partijen en bewegingen gedurende meer dan een eeuw verkondigd hebben. Agalev heeft zich geprofileerd op een nieuwe breuklijn. Naast de drie klassieke breuklijnen die het Belgische politieke landschap vorm gegeven hebben (klerikaal versus anti-klerikaal; arbeid versus kapitaal; en Vlamingen versus Franstaligen), heeft zich sinds de jaren zestig langzaam een nieuwe breuklijn uitgediept: de tegenstelling tussen links-libertairen en autoritair-rechts (o.m. Hellemans 1991; Swyngedouw 1993; Deschouwer 1993b; Elchardus 1994). De rechts-autoritaire pool, met voorop het Vlaams Blok, wil de verwarring en de onzekerheid, die de economische en maatschappelijke crisis, en de vele veranderingen en dreigingen op

wereldschaal bij een deel van de bevolking hebben teweeggebracht, aangrijpen voor een terugkeer naar oude waarden, zoals autoriteit, gezin, blanke superioriteit, cultureel monisme in plaats van pluralisme. De kritiek van de links-libertairen, waarvan Agalev een uiting is, richt zich omgekeerd tegen de barrières, die zowel op de thuismarkt (racisme, verzuiling, consumentisme), als op wereldschaal (neo-kolonialisme) de verwezenlijking van een waarlijk pluralistische wereldcultuur in de weg staan. Agalev legt bovendien een duidelijk ecologisch accent. Binnen de links-libertaire kritiek neemt de groene beweging derhalve een duidelijke plaats in. Daar waar de traditionele partijen een antwoord zochten op problemen van de modernisering, zoekt Agalev een globaal, coherent en ecologisch antwoord op problemen van de moderniteit.

1.2 De groene organisatie

Agalev zoekt van meetafaan bewust naar een andere manier om de partij organisatorisch uit te bouwen. De vrees voor oligarchisering wordt in de statuten ingebouwd. De typisch hiërarchische structuur van de massa-partij (Duverger 1951; Deschouwer 1993a), met zijn elite-georiënteerde logica, wordt door Agalev afgewezen. De structuren moeten een voorafspiegeling zijn van de betere en democratische samenleving die nagestreefd wordt. De structuren zijn elite-uitdagend, willen de macht aan de basis geven. Leiderschap wordt gewantrouwd (Kitschelt 1989; Kitschelt & Hellemans 1990).

TABEL 1: DE ELECTORALE RESULTATEN VAN AGALEV
(percentage stemmen in Vlaanderen)

jaar	parlement	Europese verkiezingen	gemeente (1)
1979		2.3 %	
1981	3.9 %		
1982			6.2 %
1984		7.1 %	
1985	6.1 %		
1987	7.3 %		
1988			6.9 %
1989		12.2 %	
1991	8.0 %		
1994		10.7 %	8.2 %
1995	7.0 %		

(1) Het percentage stemmen behaald in die gemeenten waar Agalev opkwam.

Het ritme van de verkiezingen (zie Tabel 1) geeft het ritme van de groei van de partij aan (Hellemans 1991). De organisatie wordt zeer vroeg geconfron-

teerd met de uitdaging om een parlementaire fractie –leiders dus– te integreren in het geheel. En zodra er een parlementaire fractie is, wordt de agenda ook deels bepaald door de lopende politieke gebeurtenissen. Daar moet op gereageerd worden, geanticipeerd worden. Agalev groeit dus, maar blijft duidelijk anders. Het vermijden van permanent en ongecontroleerd leiderschap blijft centraal staan.

Agalev is ook letterlijk geen massa-partij. De ledenaantallen van de partij zijn en blijven laag. Geen enkele andere partij heeft een zo lage verhouding leden/kiezers. De traditionele partijen hebben zowat één lid per 10 kiezers. Agalev heeft één lid per 100 kiezers. De leden van Agalev zijn dus meteen ook de militanten, de actieve en geëngageerde werkers.

1.3 De groene achterban

Agalev is er in geslaagd zeer snel een heel specifiek kiezerscorps aan te boren (Deschouwer & Stouthuysen 1984). De hoger geschoolde na-oorlogse generatie, die de drager was van de tegencultuur op het einde van de jaren zestig, en die gestalte gegeven heeft aan een hele reeks nieuwe sociale bewegingen, heeft in de meeste Europese landen het partijlandschap in beweging gezet. In Nederland, bijvoorbeeld, stond die generatie aan de wieg van verschijnselen als PPR, PSP en D'66. In Vlaanderen werden de eerste politieke stappen gezet op het eind van de jaren zeventig.

Het programma, de structuur en de achterban vormen samen de eigenheid van Agalev. Deze drie ankerpunten waren niet zomaar van bij het begin gegeven. Ze zijn gegroeid en geëvolueerd. Daarom zullen we in deze bijdrage de evolutie in detail beschrijven en proberen te duiden.

Terugblikkend kan men vijf etappes onderscheiden in de geschiedenis van Agalev: de voorgeschiedenis, de oprichting van de partij (1981-82), de beginjaren (1982-85), de consolidatieperiode (1985-91), en de periode van politieke integratie (sinds 1991). Van een religieus geïnspireerde bezinningsgroep is men zo via een aantal spoorveranderingen geëvolueerd tot een gevestigde politieke partij.

2. De voorgeschiedenis: de herlevingsbeweging "Anders Gaan Leven"

2.1 Een religieus begin

Agalev is ontstaan uit de herlevingsbeweging "Anders Gaan Leven" rond

de Borgerhoutse jezuïet Luc Versteylen (Stouthuysen 1983; Walgrave 1991). De uitkomst was allerminst voorgeprogrammeerd. De start gebeurde veel eerder vanuit een religieuze dynamiek: hoe diende men Christus na te volgen in een geïndividualiseerde consumptiesamenleving? Deze vraag hield na het Tweede Vaticaans Concilie heel wat links-katholieke kringen bezig. Men opteerde er onder verwijzing naar het oerchristendom voor de organisatie van een "basiskerk". Versteylen contrasteerde de "catacomben-christenen" met de "Koekelberg-katholieken". De religieus gemotiveerde kritiek op de massaconsumptie werd, in een tijd waarin het eerste rapport aan de Club van Rome ('Grenzen aan de groei' van D. Meadows in 1972) ophef maakte en in een periode waarin de Belgen door de olieschok in 1973 enkele autolose zondagen konden smaken, snel verbonden met een ecologische kritiek van de samenleving. Weldra stortte men zich ook in de actie: nog in 1973 verzette de herlevingsbeweging zich tegen de aanleg van het Duwvaartkanaal en werden de Groene Fietzers opgericht. De kring voor religieuze bezinning werd een ecologische actiegroep.

2.2 In politiek vaarwater

Door het voeren van acties kwam de beweging snel in de buurt van het politieke gebeuren. In eerste instantie beperkte men zich tot het steunen van milieugevoelige kandidaten op de lijsten van de traditionele partijen (bvb. Karel Poma, PVV). Omdat de andere partijen zo weinig aandacht aan milieuthema's schonken, besliste men op het eind van de jaren zeventig dan maar zelf op te komen bij verkiezingen. In het begin was het allemaal niet ernstig bedoeld. Men verkneukelde zich bijvoorbeeld in de vele reacties op de eigenaardige, Russisch klinkende afkorting van "Anders gaan leven", Agalev. De onverwachte weerklank van het nieuwbakken partijtje bij de verkiezingen - bij de Europese verkiezingen van 1979 haalde Agalev 2,3 % - gaf een nieuwe, nu bewust nagestreefde partijpolitieke wending aan het gebeuren. Er volgde een toestroom van politiek geïnteresseerde mensen (zoals Leo Cox, Ludo Dierickx, Magda Aelvoet, Mark Dubrulle) en her en der in Vlaanderen werden er politiek georiënteerde Agalev-kernen opgericht. De politiek kwam nu op de eerste plaats te staan. Als gevolg daarvan brak binnen de herlevingsbeweging "Anders Gaan Leven", waarvan Agalev het politieke luik vormde, een strijd los tussen deze "politicanti" en de eerste generatie bewegingsmensen.

3. De stichting van Agalev (1981-82)

De verkiezing in november 1981 van drie Agalev-vertegenwoordigers in het parlement beslechtte in feite de strijd. De verdere organisatorische en ideo-

logische structurering van de politieke werking was nu onvermijdelijk geworden.

3.1 Scheiding van partij en beweging

Om de parlementsleden te ondersteunen werd een secretariaatsruimte nabij het parlement gehuurd op de derde verdieping van een wat verwaarloosd huis in de Onderrichtsstraat. Ook werden de eerste personeelsleden, onder wie politiek secretaris Leo Cox, aangeworven. Na enkele maanden van intense discussie, werd in maart 1982 in Tielrode het stichtingscongres van de partij gehouden, waardoor deze nu ook formeel uit de herlevingsbeweging werd losgemaakt. Volgens de statuten bleef de herlevingsbeweging de bevoorrechte partner van Agalev. In de praktijk was de rol van de herlevingsbeweging evenwel van dan af uitgespeeld. Al vormde Marjet van Puymbroeck in de beginjaren nog een bindteken, de contacten met de vroegere inspiratoren kregen nu een meer sporadisch karakter, niet alleen omdat Agalev zich op zijn politieke opgaven concentreerde, maar vooral door de snelle toeloop van honderden nieuwe militanten. De herlevingsbeweging had voor hen slechts de historische betekenis ooit de moedergroep van Agalev te zijn geweest.

Om de partij een rudimentair ideologisch kader te geven, werd nauwelijks twee maanden na het stichtingscongres in Hasselt een nieuw congres georganiseerd. Er werd een beginselverklaring goedgekeurd, die steunde op drie principes: ecologie, basisdemocratie en geweldloosheid. Enige tijd later voegde men daar nog sociale rechtvaardigheid als vierde pijler aan toe. De partij gaf zo te kennen dat ze zich als het partijpolitieke verlengstuk van de nieuwe sociale bewegingen wilde profileren.

3.2 Vrij van belangen

De derde opgave voor de partij, het vinden en binden van een achterban, zorgde voor meer kopbrekens. Electoraal ging het de partij voor de wind. Maar het wantrouwen van de nieuwe sociale bewegingen was groot. De katholieke oorsprong van de moedergroep en de charismatische leidersfiguur Luc Versteylen wekten heel wat argwaan bij het meer militante gedeelte van die bewegingen. De nieuwe politieke ruimte, die de milieu-, de vrouwen-, de vredes-, de Derde Wereldbeweging en aanverwante in Vlaanderen gecreëerd hadden, was immers vaak moeizaam bevochten tegen de CVP en tegen de katholieke machtsstructuren. Bovendien was "Anders Gaan Leven" een opvallend buitenbeentje in de nieuwe sociale bewegingen. Ze was een kleine denk- en doegroep met visionaire ambities. Ze verschilde hierin fundamenteel van de Bond Beter Leefmilieu, het Vlaams Aktiekomitee tegen de Atoomwapens, het Vrouwenoverlegkomitee, of het

Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking, die alle een bepaald belang te bepleiten hebben. Een hoogstaand belang (milieu, vrouwen, vrede, het Zuiden) geeft men niet zomaar op om zich in een ongewis ideologisch avontuur te storten.

De herlevingsbeweging en de politieke werkgroep Agalev stonden daarentegen voor een visie op het geheel van de samenleving. Daarom ook konden zij zich met een geruster en dan nog ideologisch bevlogen geweten in de partijpolitieke concurrentiestrijd begeven. Zij hadden niets te verliezen. De sectoriële organisaties daarentegen uit de nieuwe sociale bewegingen wilden de verdediging van hun belang en hun prille contacten met de traditionele partijen niet gecompromitteerd zien door een ongewilde identificatie met deze kleine, nog vrij machteloze groep ideologische nieuwlichters, waarvan de toekomst hoogst onzeker was (Walgrave 1995).

Die situatie herinnert aan de pas opgerichte socialistische partij, die op het eind van de negentiende eeuw slechts moeizaam toenadering vond tot de vele, al bestaande plaatselijke arbeidersverenigingen. Het duurde vele jaren vooraleer de socialisten de belangrijkste groepen ervan konden overtuigen dat ideologisch-politieke eenheid meer ging opbrengen dan zelfstandige, corporatieve belangenbehartiging. In het geval van de nieuwe sociale bewegingen is de winst van een alliantie met Agalev nog minder duidelijk. Ondanks de ideologische verwantschap nemen ze daarom liever enige afstand in acht.

3.3 Concurrentie

Een probleem van een heel andere orde tenslotte vormde het verschijnen van partijpolitieke concurrenten, die op dezelfde ecologische wei wensten te grazen. Zo beoogden kringen rond het Antwerpse Elcker-Ik en de anti-kern-energiebeweging, een beweging die in tegenstelling tot de hogergenoemde politiek volledig buitenspel stond en dus ook niets te verliezen had, een eigen partijvorming op ecologisch geïnspireerde basis. Deze links-groene lijsten kampten met een dubbel nadeel: ze kwamen te laat (pas met de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 in het Antwerpse) en hun ecologische overschildering van het nieuw-linkse gedachtengoed bleek electoraal minder aantrekkelijk dan de ongecomplexeerde "voorbij links"-houding van Agalev (Mieke Vogels en Jos Geysels zouden later van daaruit naar Agalev doorstoten).

De opgang van Agalev was dus niet zo voor de hand liggend als die achteraf wel lijkt. Door haar klinkende electorale succes en door consequent toe te werken naar de nieuwe sociale bewegingen slaagde de partij er echter vlug in zich als nieuwe politieke formatie waar te maken.

4. Een partij van vrijwilligers (1982-85)

Tijdens de beginjaren 1982-1985 werd dankzij de toestroom van vele, frisse militanten in een enthousiaste sfeer gewerkt aan de drievoudige verankering van de partij: de partijorganisatie werd op een ruimere basis uitgebouwd, het programma kreeg na de vage, maar funderende beginselverklaringen meer gestalte en de relatie met de nieuwe sociale bewegingen werd verder aangehaald.

4.1 Groene krachtenbundeling

Dankzij de verkiezing van drie parlementsleden in 1981 was Agalev in brede kring in Vlaanderen plotseling bekend en attractief geworden. De prille partij nam dan ook de nakende gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1982 te baat om op zoveel mogelijk plaatsen Agalev-afdelingen op te richten. De partijleiding wou daarbij absoluut het heft in handen houden. Het gevaar was immers groot dat alle mogelijke ideologische richtingen zich onder de modieuze Agalev-banier zouden verzamelen en zo de nieuwe partij in diskrediet zouden brengen nog voor ze goed en wel gestart was. Electorale allianties met "klein links" of met de socialisten werden daarom al bij voorbaat afgewezen, b.v.b. in Leuven. Van would-be Agalev-kernen, die zichzelf aandienden, eiste men dat ze werden goedgekeurd door de partijraad, de Stuurgroep. In de meeste gevallen machtigde de Stuurgroep zelf een lokaal bekende activist om een plaatselijke Agalev-kern op te richten. Die sprak op zijn beurt enkele vrienden en niet-partijgebonden militanten uit de nieuwe sociale bewegingen aan.

De oprichting van een plaatselijke groep kwam dus neer op het samenbrengen van mensen, die door hun engagement op uiteenlopende actieterrainen mekaar dikwijls al jarenlang kenden en zich nu onder één noemer, die van Agalev verenigden. Daarom kon de partijbasis in de zomer en herfst van 1982 zeer snel groeien: tientallen plaatselijke groepen werden opgericht en het ledenaantal groeide aan tot een duizendtal militanten. Agalev werd de samenbundeling van een deel van de initiatieven en van de mensen die buiten de traditionele politieke en corporatieve kanalen waren opgedoken: men kan Agalev beschouwen als een wat late uitkomst van mei '68.

Het succes bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 (43 verkozenen op eigen lijsten en 18 op aanverwante lijsten) bevestigde dat ook een deel van de bevolking zich in de nieuwe partij herkende.

4.2 Meer dan een milieupartij

Ook op ideologisch vlak werd één en ander verder uitgeklaard. De beginsel-

verklaring had een richting aangegeven door een aantal grote waarden centraal te stellen: ecologie, basisdemocratie, geweldloosheid en sociale rechtvaardigheid. Onmiddellijk stelde men zich de vraag hoe deze waarden in concrete programma's vertaald dienden te worden.

Daarover werd op de Stuurgroep, op studiedagen en congressen en in werkgroepen heroïsch en vaak tot de uitputting toe gediscussieerd. Men stond onder grote druk. Vele buitenstaanders zagen in Agalev louter een milieupartij. Anderen meenden dat het allegaartje Agalev uit elkaar zou vallen van zodra het zou proberen tot concretisering over te gaan. Aan de andere kant werd de partij, nu ze in het parlement zetelde en enige bekendheid kreeg, opgevorderd om stelling te kiezen over de meest uiteenlopende hete hangijzers. Vaak had men het daar moeilijk mee: het heeft bijvoorbeeld heel wat voeten in de aarde gehad vooraleer de hele partij een kant en klaar voorstel tot liberalisering van de abortuswetgeving had opgesteld. Over de communautaire problematiek, al interesseert dit de Groenen minder, heeft men nog altijd de nodige moeite om een doordacht en coherent antwoord te geven.

Toch heeft het gedachtengoed van de partij doorheen al deze moeizame discussies vaste vorm aangenomen. Vooral het tweedaagse sociaal-economisch congres van Mechelen in mei 1985 speelde een sleutelrol. In tegenstelling tot vorige congressen en studiedagen was dit congres lang voorbereid, eerst door een werkgroep (uitmondend in een 250 pagina's tellend boek 'Op mensenmaat'), daarna door maandenlange uitvoerige discussies van hoog tot laag in de partij. Op dit cruciaal en gevoelig domein wou men een consensus van de hele partijbasis realiseren. De voorbereiding werd prototypisch voor alle latere congressen.

Ten tweede was de uitwerking veel gedetailleerder en de waaier aan thema's veel uitgebreider dan voorheen. Men had het over de wegen naar een kringloop-economie, over de rol van wetenschap en technologie, over de informele zelfvoorziening, over de decentralisatie van de overheid en van de economie, over herverdeling en basisinkomen,... Men wou bewijzen dat Agalev niet zomaar een milieupartij was, maar dat een fundamentele ombouw van de moderne samenleving vereist was.

Ten derde veroorzaakten de sterk negatieve reacties van de pers op het economisch congres een schok in de partij. De pers zag in de voorstellen voor een mogelijke socialisatie van de electriciteits- en de banksector de bewijzen voor de links-collectivistische marsrichting van Agalev. Dat zorgde binnen de partij voor grote verwarring en een fikse kater. Men voelde zich misbegrepen. De tijd van de onschuld was voorbij. Tot dan had men op congres-

sen zowat alles kunnen beweren wat men wilde zonder noemenswaardige aandacht van de pers voor zulke ideologische esbattermenten. Na mei 1985 werd men voorzichtiger en probeerde men op de reactie van de pers vooruit te lopen. Een onmiddellijk gevolg was dat een congres over de NAVO, een organisatie die in het midden van de jaren tachtig met de imminente dreiging van de kruisraketten in kringen van de vredesbeweging en ook binnen Agalev hevig omstreden was, tot sint-juttemis werd uitgesteld. Men had er misschien voor de Belgische uittrede uit de NAVO kunnen opteren.

4.3 Toenadering tot de nieuwe sociale bewegingen

De relatie met de nieuwe sociale bewegingen verbeterde in deze beginjaren aanzienlijk. Zo had het sociaal-economisch congres ook een positief effect. Voor diegenen die twijfelden aan de SP, en die anderzijds niet (langer) geloofden in "klein links", was dit congres een teken dat Agalev niet zomaar tot het bezorgde deel van het katholiek establishment kon worden gerekend. Zij gingen Agalev voor vol aanzien. Vanuit de nationale partijgedingen werd trouwens bewust op toenadering tot de nieuwe sociale bewegingen aangestuurd. Zo waren er de talloze publieke stellingnamen van Agalev (o.a. tegen de kruisraketten, pro Derde Wereld, voor de herziening van de verouderde abortuswetgeving) en niet in het minst het streven naar meer vrouwen op verkiesbare plaatsen. Verkiezingen werden aangegrepen om vertegenwoordigers uit de nieuwe sociale bewegingen op te nemen. Het bekendste voorbeeld is de verkiezing van de milieu-activist Paul Staes, die tot dan eerder op kritische voet met Agalev leefde, tot groen Europarlementslid in 1984. De Agalev-parlementsleden probeerden systematisch contacten te leggen en te onderhouden met de organisaties uit de sector van de nieuwe sociale bewegingen.

Zowel organisatorisch, ideologisch als qua maatschappelijke contacten wist Agalev zich gedurende deze beginjaren danig te versterken. De stijging van het stemmenpercentage tot 6,1 % bij de nationale verkiezingen van 1985 bevestigde dat Agalev – en met haar het fenomeen van de groene partijen in Europa – geen eendagsvlieg was.

5. Professionalisering van een kaderpartij (1985-91)

Na 1985 brak een nieuwe etappe aan. Na de enthousiast-chaotische beginjaren begon het engagement van de vrijwilligers wat terug te lopen. Tegelijk wijzigde zich de houding ten aanzien van het politiek bedrijf. Voor 1985 voelde men zich een anti-partij-partij. Het feit partij te zijn, gaf schuldgevoelens want was verbonden met macht en corruptie. Vanaf het midden van de

jaren tachtig bekeek men het instrument 'politieke partij' positiever, meer als een noodzakelijk middel om politieke doelstellingen te realiseren. Men werd er zich pijnlijk van bewust dat de ledenbasis en de organisatie van de partij ver achterliepen op deze van de grote traditionele partijen, en dat dit nadelig was voor het politieke gewicht van Agalev. Nu men, electoraal gezien, wat speelruimte verworven had, wou men daar iets aan doen.

Men werkte verder aan de contacten met de nieuwe sociale bewegingen. Vooral de toenadering tot de vrouwenbeweging werd in deze jaren met de stemming van de nieuwe, liberale abortuswet en het streven naar pariteit op de kieslijsten een feit. Ook de programmatische uitwerking kreeg zijn deel van de aandacht, al verschoof het zwaartepunt hier van de ideologische congressen naar de werkstukken van de partij-interne studiedienst 'Instituut voor Politieke Ecologie' (IPE). Overheersend voor deze periode is echter de professionalisering van de partij.

5.1 Groei van het partijapparaat

De sprong van drie naar zeven parlementsleden bij de nationale verkiezingen van 1985 zorgde voor de financiële basis van deze professionalisering. Anderzijds maakte de toename van het aantal taken die op de partij afkwamen en de langzame vermindering van de inzet van de vrijwilligers de professionalisering ook noodzakelijk. Beslissend was dat men voor het eerst in het Uitvoerend Komitee, het partijbureau van Agalev, de tijd nam om personeel aan te werven op basis van een uitgekiend personeelsschema. Voordien gebeurde dat op goed geluk af en werden de medewerkers ingezet op die plaatsen, waar de nood tijdelijk het hoogst scheen. De nieuwe aanwervingen werden nu aangegrepen om over te gaan tot een reorganisatie van het partijapparaat.

Allereerst werd er een onderscheid gemaakt tussen drie secretariaten. Het politieke secretariaat, het belangrijkste, moest de politieke besluitvorming en meer de bepaald de afstemming van de parlementaire fractie en de vrijwilligersorganen ondersteunen. Het partijsecretariaat zou zich bekommeren om de interne werking van de partij. En daarnaast werd er een administratief secretariaat gecreëerd, waardoor de boekhouding vanaf 1987 ordentelijker verliep.

Inhakend op deze driedelige structuur werden in tweede instantie de diensten van de partij uitgebouwd. Diensten die voorheen op vrijwilligers of BTK'ers draaiden, werden nu professioneel bevolkt: de Landweg, de dienst die de groene gemeenteraadsleden moet bijstaan; het Instituut voor Politieke Ecologie, de studiedienst; Ploeg, de vormingsdienst; het vrouwenbureau, en Bladgroen, het open ledenblad. Volkomen nieuw was de aan-

werving van provinciale animatoren om de plaatselijke groepen en de arrondissementale en provinciale werkingen beter te ondersteunen. Al te veel moet men zich daarbij niet voorstellen. Het gaat vaak om éénpersoonsdiensten of ploegjes medewerkers die je op de vingers van één hand kan tellen.

De kroon op deze professionaliseringsbeweging werd in het najaar van 1986 gezet. Om al deze nieuwe mensen en diensten te kunnen onderbrengen verhuisde men toen van de gehuurde, eerder bouwvallige appartementen in de Onderrichtsstraat naar een zelf aangekocht en verbouwd, statig herenhuis in de Tweekerkenstraat.

5.2 Interne machtsverschuiving

De groeiende professionalisering stootte intern op heel wat weerstand. In een partij die ontstaan was uit protest tegen de degeneratie van de professionele partijpolitiek en die de inbreng van de basis van partijvrijwilligers als hoogste goed beschouwde, was dat te verwachten. Typerend is het gebakkelei rond de aankoop en herinrichting in eigen "huisstijl" van het nieuwe partijhoofdkwartier in de Tweekerkenstraat. Was dit wel nodig? Moest daar zoveel geld naartoe? Waarom werden dure bureaumeubelen aangekocht terwijl met tweedehandsmeubeltjes ook heel wat mogelijk was? Menigeen wou ook de vers aangeschafte PC's stante pede weer de deur uit. De kritiek bleef echter geïsoleerd. Even typerend is het feit dat de verbouwingen, die oorspronkelijk hoofdzakelijk door vrijwilligers zouden worden opgeknapt, uiteindelijk - bij gebrek aan inzet - door betaalde vakkrachten werden uitgevoerd. Het voorbeeld van de verhuizing wijst op een diepgaander probleem: de groeiende macht van de professionelen (vrijgestelden en parlementsleden) tegenover de tanende invloed van de leden-vrijwilligers in de partij. De professionalisering kwam er immers in grote mate omdat vele vrijwilligers van het eerste uur zich na enkele jaren inspannend partijwerk leeggezogen voelden ("burn out") en zich terugtrokken. De partij groeide de vrijwilligers boven het hoofd. In de beginjaren kwam het er vooral op aan op een originele manier nieuwe ideeën te lanceren. Dit kon nog gebeuren door toegewijde en vindingrijke vrijwilligers. Met het succes stegen echter ook de verwachtingen dat Agalev haar ideeën concreet zou vertalen en becijferde voorstellen zou presenteren (b.v. een uitstap-scenario voor kernenergie). Dit veronderstelt studiewerk, vormingswerk, zorgvuldig gedocumenteerde teksten..., kortom, vrijgestelden. Bovendien was de partij een snel groeiend netwerk en werden de eisen om leiding te geven aan het geheel alsmaar groter, de begroting alsmaar ingewikkelder...

De professionalisering verscherpte de problemen tussen de leidinggeven- de vrijwilligersorganen en de uitvoerende professionelen. Voor de acht

UK-leden en het dertigtal leden van de Stuurgroep werd de klus om te volgen, te begeleiden en bij te sturen wat de aangroeiende groep professionelen (intussen 13 parlementsleden en 33 personeelsleden) in het Groenhuis en de diverse parlementen en raden allemaal uitspookten, nog moeilijker dan ze al was. De idee dat de vrijwilligers volledig "leiding geven" aan de professionals, die uitsluitend moeten "uitvoeren", werd een karikatuur in een situatie waar de vrijwilligers, die wekelijks (UK) of driewekelijks (SG) na een vermoeiende dagtaak in Brussel kwamen vergaderen, eerst zo goed en zo kwaad als mogelijk moesten gebriefd worden vooraleer ze op een drafje met hun leidinggevend werk konden beginnen.

5.3 Protest en correctie

Dat de professionalisering nodig was, werd door zowat iedereen in de partij aanvaard. Maar de groeiende invloed van de professionelen verwekte ongenoegen bij een deel van de vrijwilligers. Vooral Karel Anthonissen, de gespreksleider van het Uitvoerend Komitee, trok heftig van leer tegen wat hij, nogal overtrokken, bestempelde als een kliek partijbonzen, die op zijn Oosteuropes achter de schermen alle macht naar zich toe trokken. De publicatie van zijn uitgebreide afrekening in de pers - De Morgen besteedde er in december 1988 een focus aan - ontlokte heel wat heibel en ook wel afkeuring. Kritiek was er overigens ook al losgekomen op het even tevoren gehouden partijberaad in Deinze.

Mede vanwege de ingeboren allergie van de partij tegenover beroepspolitici, bezon men zich over mogelijke correcties. Men besliste de werking van de Stuurgroep en het Uitvoerend Komitee beter te ondersteunen, een statutencongres te houden waar o.a. de rechten en plichten van de professionals (rotatieplicht, onverenigbaarheden,...) nader konden worden ingevuld, en een tweede economisch congres te organiseren om het inhoudelijk luik verder uit te diepen. Last but not least kwam er een personeelsswissel aan de top van het partijapparaat. Leo Cox, in die cruciale beginjaren dé persoon achter de schermen, werd als politiek secretaris vervangen door Johan Malcorps, een Agalev-lid van het eerste uur maar met een eerder bemiddelend profiel. De complexer wordende partijmachine was Leo Cox boven het hoofd gegroeid en viel niet meer te 'controleren' zoals in de beginperiode. Overziet men echter het geheel, dan is het duidelijk dat deze minimale bijsturingen de professionaliserende stootrichting geenszins teniet deden.

5.4 Klein maar fijn

De evolutie naar meer professionalisering van de werking van de partijcentrale stond niet op zichzelf. Binnen een deel van de partij leefde ook het gevoel dat, wou men op termijn met de traditionele partijen kunnen wedij-

veren, de partijbasis diende te worden verbreed. Het was gelukt om de partij aanvaard te krijgen bij de nieuwe sociale bewegingen. Ook met de oudere massaorganisaties, in de eerste plaats met de vakbonden, kwamen er sporadische contacten. Maar de groter worden kiesaanhang (van 138.526 stemmen in 1981 naar 220.700 in 1985 en 268.061 in 1987) vertaalde zich niet in een systematische stijging van het aantal leden. Men bleef jarenlang hangen rond het duizendtal leden. Dit aantal klom, in de eerste plaats dankzij de stichting van nieuwe groepen ter voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1988, tot maximaal 3000. Sindsdien schommelt het aantal leden boven of rond de 2000, met opnieuw een zichtbare stijging naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1994.

TABEL 2 : EVOLUTIE VAN HET LEDENAANTAL VAN AGALEV

1982	870	1989	1730
1983	?	1990	2130
1984	835	1991	2038
1985	925	1992	2529
1986	1113	1993	?
1987	1400	1994	3565
1988	1800		

Het was vooral Luc Lamote, die eerst als gespreksleider van de Stuurgroep en vanaf 1987 als secretaris van het partijsecretariaat aan de kar trok om, zoals hij het noemde, de organisatorische basisvoorwaarden te scheppen om met Agalev de stap te zetten van een kleine naar een middelgrote partij. Daartoe was het nodig om de partij een 'bredere maatschappelijke onderbouw' te geven. Lamote dacht dat het mogelijk was om op enkele jaren tijd 5.000 leden te werven. Daartoe werd een 'licht-groene' zone rond de partij opgericht (enkele provinciale sociaal-culturele verenigingen) met de bedoeling aan sympathiserende buitenstaanders een eerste aantrekkelijke kennismaking met het groene gedachtengoed te bieden. Er werden tevens grootse plannen gesmeed voor het blad en de uitgeverij De Groenen. In tegenstelling tot de professionalisering mislukte het verbredingsproject omzeggens geheel. Vooreerst bruuskeerde Lamote vele verantwoordelijken omdat het erop leek dat hij zonder veel overleg de dingen wilde forceren. Dat werd niet gepikt. Aan het streven naar consensus wordt binnen Agalev het grootste belang gehecht. Bij de stichting werd Mark Dubrulle, de lijsttrekker bij de Europese verkiezingen van 1979, zelfs uitgesloten omdat hij te eigenge-reid optrad. Lamote overtrad deze ongeschreven consensusregel. Sommige grootse projecten (b.v. het voornemen een engelstalig blad, Green Times, voor de Groenen in Europa te lanceren) misten bovendien een solide zakelijk en financiële basis.

Behalve persoonlijke en tactische fouten waren er echter ook structurele

redenen, meer bepaald de individualiseringstrend in onze samenleving, die het project deden mislukken. De achterban van de Groenen staat zo wantrouwig tegenover elke vorm van formele organisatie dat in de meeste gevallen ook de groene organisatie zelf door deze anti-organisatorische reflex getroffen wordt. De sympathisanten en kiezers worden geen leden meer.

Ten slotte, en dat mag men zeker niet onderschatten, was de partij ook niet gewonnen voor de verbreding. Men zag het nut van een verruiming met hoofdzakelijk papieren leden niet in. Men vreesde de verdere toename van de macht van de partijcentrale die dit zou meebrengen. Men voelde bovendien goed aan dat de losse partijorganisatie en de grote inbreng van de vrijwilligers slechts mogelijk zijn met een beperkt aantal leden, die tijd krijgen om elkaar te leren kennen. Een kleine partij heeft zo zijn voordelen.

6. Integratie in het politieke bestel (1991-95)

Het wordt stilaan duidelijk dat Agalev zich langzaam maar zeker integreert in het politieke bestel. Agalev is beslist geen traditionele partij geworden, maar ze is een stuk minder een 'andere' partij geworden. Ze ageert en reageert veel meer vanuit een positie binnen het politieke systeem. Agalev is niet meer vanzelfsprekend een oppositiepartij.

Zodra de raadplegingen over het vormen van een nieuwe regering van start gingen na de verkiezingen van 24 november 1991, werd Agalev regelmatig genoemd als mogelijke partner in één van de mogelijke formules. Agalev werd uitgenodigd om te praten. Agalev ging erop in. Agalev trad uiteindelijk niet toe tot de regering, maar ging wel constructief participeren aan de zogenaamde 'dialogoog tussen de gemeenschappen', en maakte tenslotte deel uit van de coalitie die het Sint-Michielsakkoord rond kreeg. Daarin dwong het de invoering van de ecotaxen af.

Op het niveau van de Vlaamse Raad heeft Agalev zich ook doen opmerken als een partij die meewerkt. Het meest opvallende voorbeeld hiervan is toch wel de wijze waarop Jef Tavernier het project voor een HOBU-decreet, dat politiek geblokkeerd was geraakt, uit de koelkast heeft gehaald.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1994, waarbij het aantal gemeenteraadsleden ongeveer verdubbeld werd, klonk vanuit Agalev meteen de zeer blijde mededeling dat er allicht in een twaalftal gemeentelijke coalities zou gestapt worden. De meest spectaculaire ervan is zeker Antwerpen, waar Mieke Vogels schepen werd. In Zwijndrecht is er een groene burgemeester aangesteld.

Die tendens naar integratie in het politieke bestel vanwege de groene partij is beslist niet eigen aan Vlaanderen. Ook elders in Europa zoekt het protest dat in de jaren zeventig en tachtig de aanleiding was voor de oprichting van de nieuwe sociale bewegingen en van de anti-establishment partijen een nieuwe weg. Dat is een gevolg van het feit dat het protest beluisterd werd. De toen aangedragen thema's werden opgenomen in de programma's van de andere partijen en staan nu regelmatig op de politieke agenda. De toen nieuwe sociale bewegingen produceren nu volop adviezen, worden gehoord door beleidsmakers, krijgen controlerende taken.

Het protest tegen de fundamenteën van het politieke systeem komt vandaag overigens vanuit een andere hoek. Populistisch rechts schuld nu aan de boom. En onrechtstreeks draagt dat bij tot de integratie van de Groenen. Zij hebben met de traditionele partijen een afwijzing gemeen van dit extreem-rechtse gedachtengoed. Strategische afspraken en coalities (cfr. het cordon sanitaire rond het Vlaams Blok) liggen voor de hand. Dat Agalev in Antwerpen mee het Vlaams Blok uit het bestuur zou houden, was meer dan vanzelfsprekend.

Zoals hoger reeds gesteld, maken de nieuwe sociale bewegingen een gelijkwaardige evolutie door. Zij hebben een vaste plaats verworven. Eerder dan nieuwe sociale bewegingen, zijn zij nieuwe georganiseerde drukingsgroepen rond nieuwe thema's. Hun belang in de samenleving is er daarom niet minder op geworden. Maar hun functie is wel veranderd, en hun rol als achterban, als vangnet voor Agalev, is (nog) een stuk problematischer geworden. Agalev gaat zijn eigen weg in een politieke logica. En de nieuwe sociale bewegingen gaan hun eigen weg. Hun logica houdt nu ook berekening in. Welke partij kan rond welke thema's een strategische partner zijn? Dat kan Agalev zijn, en is vaak Agalev, maar ook in andere partijen heeft de nieuwe generatie zijn weg naar de top gevonden, en hebben de nieuwe thema's een plaats op de agenda gekregen (Walgrave 1995).

Met de integratie van de groene partij én van de nieuwe sociale bewegingen in het politieke systeem, verandert de plaats en de verankering van Agalev in de samenleving. Agalev is nu meer dan voorheen op eigen kracht aangevoerd. Een en ander heeft tot gevolg dat Agalev zelf een aantal veranderingen doormaakt.

Eerst en vooral krijgen de parlementairen een meer prominente rol in de partij. Zij hebben zich langzaam aan geprofileerd als de gezichten, de boegbeelden van de partij. Zij dragen in grote mate de dagelijkse politieke activiteiten, ook al worden ze 'in principe' georiënteerd en gecontroleerd door de vrijwilligers. Dit principe werd trouwens reeds gedeeltelijk losgelaten wanneer in juni 1993 de fractieleiders worden opgenomen in het Uitvoerend Komitee, en dit met het oog op een 'geïntegreerd leiderschap'. Een ander principe, de rotatieplicht voor parlementairen die twee mandaten achter de

rug hebben, wordt in vraag gesteld als alle parlementairen die moeten roteren, op het congres van 3 december 1994 een 'uitzondering' krijgen. Wat meespeelt is natuurlijk het nuchtere motief dat parlementairen de meest gekende gezichten van Agalev zijn, wat vanzelf de vraag doet rijzen of het electoraal wel zinvol is om de boegbeelden weg te roteren precies op het ogenblik dat ze kunnen ingezet worden.

Een ander probleem is het leiderschap in de partij, en de noodzakelijke afstemming van professionelen en vrijwilligers. De jongste jaren was er een voortdurende spanning tussen het vrijwilligersorgaan bij uitstek, de Stuurgroep, en het meer geprofessionaliseerde Uitvoerend Komitee. Er doken constant bevoegdheidsconflicten op. De Stuurgroep beschouwt het als zijn taak om de principes en de statuten te bewaken, terwijl het Uitvoerend Komitee probeert de partij mee te doen evolueren met een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Ook de ondersteuning van de lokale geledingen door het Partijsecretariaat haperde geregeld. Het feit dat de partijsecretaris, die verantwoordelijk is voor de interne organisatie van de partij en voor het functioneren van het Groenhuis in Brussel, telkens opnieuw opstapt, zegt veel over de penibele positie van deze functie.

Tenslotte is er het probleem van de kleine ledenaantallen. Om meer leden aan te trekken werden diverse drempels verlaagd. De prijs van het lidmaatschap is inmiddels verwaarloosbaar, en de verplichting om zich naast het lidmaatschap ook nog actief in te zetten in de groene beweging in het algemeen, is geschrapt. In 1994 is het ledenaantal duidelijk gestegen. De kaap van de 4000 is inmiddels genomen. Allicht heeft dat ook te maken met de extra-mobilisering die samenhangt met de voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen. Om die leden te houden, zullen ze verzorgd moeten worden. Daarmee wordt op dit moment volop geëxperimenteerd. Er zijn feesten en trefdagen voor een ruim publiek, zoals het 'Feest van 10 jaar Agalev in het parlement', in juni 1991 te Gent, of de 'Open trefdag rond het Groene verhaal', in oktober 1993 in Antwerpen. Het 'Groene verhaal' werd daar voorgelegd aan critici allerhande en in werkgroepen verder uitgediept. Ook werden werkingen naar de doelgroepen migranten en vrouwen in de steigers gezet, om te proberen de partij toegankelijker te maken. Naar jongeren toe werd 'Genoeg!' opgezet, een pluralistisch groen jongeren netwerk. Meer direct politiek is Jong Agalev. Men beseft bij Agalev maar al te goed dat wie vandaag lid wordt van een politieke partij, en a fortiori wie lid wordt van Agalev, niet zeer meegaand is. Wie toetreedt, houdt voortdurend zijn hand op de klink, klaar om weer weg te gaan als er iets is dat hem of haar niet bevalt.

7. Hoe sterk is de eenzame fietser?

Alles bij elkaar genomen is Agalev in de loop van de jaren tachtig en negentig voorspoedig gegroeid. Het is een van de best draaiende groene partijen van Europa geworden. Maar hoe staat het met de toekomst? Houdt de partij als nieuweling in het politieke landschap stand? Zal ze erin slagen door te groeien tot een middelgrote partij, of komt op een mooie verkiezingsavond de ontnuchterende klap? Voorspellen is een gevaarlijke bezigheid. Maar de beste en veiligste manier om het te doen, is aandachtig achterom kijken. Dat hebben we in deze bijdrage gedaan, en daarom kunnen we minstens toch verstandig gissen. We doen dat door nog eens de drie ankerpunten te overlopen. In de mate dat Agalev drievoudig verankerd kan blijven, heeft het een vaste plaats, ook in woelige politieke wateren.

Het project van Agalev lijkt het minst problematisch. De kiezer herkent het als een duidelijk en globaal alternatief voor andere maatschappijvisies (Maddens 1994). Agalev staat voor een trendbreuk in het beleid. Individueel en collectief anders gaan leven wil zeggen: een economie die de ecologische draagkracht van de planeet niet langer geweld aandoet, een conviviale samenlevingsvorm, waarin de rijkdom van elk individu zich in gemeenschap kan ontplooiën, en op globaal niveau culturen die vreedzaam samenleven en elkaar verrijken (Hellemans 1993). Er is voor het groene verhaal een ideologische plaats in het politieke spectrum. De moeilijkheid ligt eerder in de vertaling van het project, de concretisering ervan naar actiepunten, naar het beleid eventueel. En omdat het groene verhaal zo allesomvattend is, moet dat beleid ook meerdimensioneel zijn. De ecotax, om maar één voorbeeld te nemen, moet meteen ook verbonden kunnen worden aan beleidsalternatieven inzake werkgelegenheid, of inzake fiscaliteit. Daar heeft Agalev het als partij een stuk moeilijker dan de nieuwe sociale bewegingen.

De partij-organisatie van Agalev is een oud zeer. De zoektocht naar nieuwe en geëigende, consequent basisdemocratische structuren, is af en toe een lijdensweg. De structuren zijn voorlopig niet gevonden. Wat er is, wordt voortdurend in vraag gesteld, bestudeerd, doorgelicht, te licht bevonden. De partij is te groot en te complex geworden om als een vrijwilligersorganisatie te kunnen functioneren. De tendens naar professionalisering is er zeer duidelijk. Na de grote eensgezindheid van het congres van 3 december 1994 komt er een verdere aanpassing om vooral een slagvaardige partij te worden. Er liggen voorstellen op tafel om het eeuwig gekibbel tussen Stuurgroep en Uitvoerend Komitee te beslechten door enerzijds van de Stuurgroep een Politieke Raad te maken die vooral de grote lijnen uitzet, en door anderzijds veel macht te geven aan het Partijbestuur, de opvolger van het Uitvoerend Komitee. Ook het voorstel om de 'eenheid van leiding' te realiseren door het aanduiden van een 'partijvoorzitter' wordt naar voor

geschoven. Het gaat er uiteindelijk om op een evenwichtige wijze meer slagkracht en efficiëntie in te bouwen, en toch ruimte te blijven bieden voor de even noodzakelijke, wat anarchiserende inbreng van de wakkere en kritische Agalev-leden.

Maar de partij is te zeer bevolkt door overtuigde democraten om als een koele professionele machine te kunnen draaien. Agalev is nooit verscheurd geweest door debatten tussen 'fundi's' en 'realo's', maar het debat smeult wel altijd. De splijtzwam zit mee aan de vele vergadertafels, waar naast de inhoudelijke problemen ook altijd de methode en de procedure om erover te praten ter discussie liggen.

De achterban van Agalev tenslotte, is vrij scherp geprofileerd: het is de hoger geschoolde na-oorlogse generatie. Maar één van de elementen van dat profiel is een kritische ingesteldheid en een ongebondenheid die makkelijk leidt tot electoraal toerisme. De voor- en nadelen van zo'n politiek zonder vangnet, zonder een beschermende gordel van trouwe kiezers en organisaties, zijn, zeker sinds de parlementsverkiezingen van 1991, duidelijk. (Nieuwe) partijen kunnen, wanneer ze goed in de markt liggen, ook zonder steun van massa's leden of van grote nevenorganisaties erg snel beduidende verkiezingscores verwerven. Naast de groene partijen zijn het Vlaams Blok en Rossem voorbeelden van deze nieuwe trend. Maar partijen kunnen bij electorale tegenwind ook even snel in de diepte tuimelen.

Niet alleen het kiezerskorps is wat wispelturig. Agalev is ook diverse malen geconfronteerd geweest met dissidentie binnen het ledenbestand. In de evolutie van een profetische protestpartij naar een geïntegreerde kaderpartij zijn er telkens nieuwe vormen van dissidentie geweest. Een eerste groep van 'waarden-conservatieve' Agalev-leden is tijdens de eerste periode (van 1981 tot aan het economisch congres van Mechelen) eerder geruisloos en zonder slaande deuren opgestapt. Dan is er de heisa geweest rond Karel Anthonissen die in 1988-89 de kat de bel aanbond en als gespreksleider van het UK fulmineerde tegen de 'professionele partijbonzen' van het Groenhuis, die te weinig democratisch zouden ingesteld zijn. De recente overstap van Paul Staes en Leo Cox naar de CVP, omdat ze twijfelden aan de door-groeimogelijkheden van Agalev, veroorzaakte binnen de partij nogal wat commotie. Maar de massale aanwezigheid van 850 leden op het congres van december 1994 (zoveel volk was er nog nooit gezien op een Agalev-congres) en de grote consensus over het belang van het Agalev-project en over de strategie voor de toekomst, geven aan dat wellicht ook deze dissidentie zonder veel problemen verwerkt werd.

De voorbije jaren heeft Agalev kunnen proeven van de voordelen. Het succes was te danken aan de combinatie van enkele attractieve thema's (vooral

milieu, vrede, "eerlijke" politiek) met een onconventionele stijl van aan politiek doen. Maar zal dit zo blijven? Komt er met de tijd en met het succes niet wat sleet op die stijl? Is die stijl ook vol te houden in een regering? Deze vragen stellen zich zeker niet alleen voor Agalev. Ook de grote partijen hebben in toenemende mate af te rekenen met een nukkig en onvoorspelbaar geworden electoraat. Het aantal kiezers dat bij verkiezingen tussen partijen over en weer wipt, stijgt. Alle partijen zullen zich moeten leren afstellen op grotere electorale "ups and downs" volgens de curven van een zich steeds wijzigende populariteitsbarometer. We stevenen naar alle waarschijnlijkheid af op een politiek klimaat waarin de politieke partijen als jojo's in de electorale gunst op en neer fluctueren.

Voor de kleinere partijen doemt daarbij de vraag op of zij na zo'n electorale uppercut nog voldoende veerkracht bezitten om zich te herpakken. De grote financiële inbreng van de parlementsleden in de organisatorische werking van Agalev verhoogt de kwetsbaarheid. De Groenen in Duitsland hebben nochtans al bewezen het jojo-spel aan te kunnen. Zij verdwenen uit de Bondsdag in 1990, en kwamen terug in 1994. Al tellen de groene partijen maar een beperkt aantal leden, hun ideologische inzet zal op de momenten waarop de kiezer het laat afweten, of wanneer interne dissidentie de kop opsteekt, beslissen over het voortbestaan van de partij. Dat wordt de grote uitdaging voor Agalev de komende jaren, na de tegenvallende verkiezingsresultaten van 21 mei 1995.

8. ECOLO EN DE NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN IN FRANSTALIG BELGIE Bloedbroeders of verre verwanten ?

Benoît Rihoux

1. Inleiding

De studie van de verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en politieke partijen is een bijzonder complexe zaak, en wel om drie redenen. Een eerste reden heeft te maken met de aard zelf van de nieuwe sociale bewegingen: het gaat om relatief recente fenomenen, die minder eenvormig of strikt afgebakend zijn dan de meer gevestigde, oude sociale bewegingen. Een tweede belangrijke reden is het feit dat nieuwe sociale bewegingen over het algemeen angstvallig hun autonomie willen bewaren (zeker op formeel vlak) ten opzichte van de politieke wereld. En ten derde, en dit vloeit ongetwijfeld ten dele voort uit de tweede reden, is er het gebrek aan systematische en betrouwbare gegevens.

Dit neemt niet weg dat de studie van de verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en de groene partijen bijzonder interessant is, al was het maar omdat die partijen zelf grontendeels ontstaan zijn uit de nieuwe sociale bewegingen van de jaren zeventig. In deze bijdrage wil ik nader ingaan op de relatie tussen deze twee actoren in Franstalig België (Wallonië en Brussel). Aan de ene kant Ecolo, dat gesticht werd in 1980, en aan de andere kant de verschillende sectoriële nieuwe sociale bewegingen, die zich vanaf het begin van de jaren zeventig hebben ontwikkeld. Ik zou daarbij een onderscheid willen maken tussen twee periodes. In de jaren zeventig lag het accent nog op de geleidelijke intrede van de ecologisten in de politiek. In een tweede fase, de jaren tachtig-negentig, zien we dan eerder de ontwikkeling en consolidatie van Ecolo als politieke partij.

Meer in het bijzonder wil ik proberen enkele hypothesen te toetsen uit eerder wetenschappelijk onderzoek (Kitschelt 1989; Kitschelt & Hellemans 1990). Omdat hierover zeer weinig bestaande feitengegevens voorhanden waren, werd in de maanden augustus en september 1994 een enquête uitgevoerd onder verkozenen en kaderleden van Ecolo. Deze enquête was vooral gericht op de relatie Ecolo-nieuwe sociale bewegingen. De enquêteformulieren werden opgestuurd naar alle Ecolo-leden die, bij ons weten, sinds het ontstaan van de partij in 1980, tenminste een lokaal politiek mandaat (gemeenteraadslid) hebben bekleed, en/of een verantwoordelijke partijfunc-

tie hebben uitgeoefend op arrondissementeel niveau. In totaal kregen we 153 ingevulde formulieren terug binnen, of een respons van ongeveer 50 %. Een groot deel van de respondenten had al een heel traject achter de rug binnen Ecolo: meer dan 50 % onder hen was al lid van de partij sinds 1982 of vroeger. Onze respondenten vertegenwoordigen dus een belangrijk deel van de militante kern van de partij, die doorheen de tijd redelijk stabiel blijft. Hun ervaringen in verband met de relatie Ecolo-nieuwe sociale bewegingen zijn dus bijzonder relevant voor onze vraagstelling. Als aanvulling hebben we enkele interviews afgenomen van verantwoordelijken binnen Ecolo, en van enkele belangrijke nieuwe sociale bewegingsorganisaties.

2. Het ontstaan van Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen

Het is niet de bedoeling hier een gedetailleerd overzicht te geven van de "entrée en politique" van de ecologisten in Franstalig België (zie hiervoor Mahoux & Moden 1984, 2-10; Rihoux 1993). We kunnen dit proces in drie fasen onderverdelen. Een eerste fase, van 1973 tot 1977 wordt gekenmerkt door de eerste deelnames aan verkiezingen. Deze fase begint met de oprichting in Namen van de beweging "Démocratie Nouvelle" (DN), die is ontstaan uit een scheuring van de plaatselijke afdeling van het Rassemblement Wallon, en die ecologische en communautaire standpunten verdedigt. Bij de verkiezingen van 1974 dient DN in het arrondissement Namen een lijst in. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 neemt DN deel aan de kartellijst "Combat pour l'Ecologie et l'Autogestion" (CAE). Bij de parlementsverkiezingen van 1977, tenslotte, komt DN samen met een aantal andere ecologische en aanverwante groepen op bij de lijst "Wallonie-Ecologie" (WE), die in acht arrondissementen lijsten indient. In deze fase blijven de electorale resultaten echter zeer mager.

Tijdens de tweede fase (1977-1979) zien we een geleidelijke structurering van de beweging Wallonie-Ecologie. In januari 1978 komt er een hervorming waardoor WE een permanente organisatie wordt; de beweging wordt op die manier als het ware het embryo voor de latere "Mouvement Ecolo", zoals de officiële naam van Ecolo luidt. Bij de verkiezingen van 1978 dient WE in zes arrondissementen lijsten in, en alhoewel de verkiezingsresultaten bescheiden blijven, is er toch een vooruitgang ten opzichte van 1977. In diezelfde periode komt er een scheuring in de Belgische afdeling van "Amis de la Terre", waarna een libertaire scheurgroep in Brussel een lijst "Ecopol" indient.

De derde fase, tenslotte, leidt naar de oprichting van Ecolo. Tijdens de Europese verkiezingen van 1979 dient WE, samen met de meerderheids-groep binnen Amis de la Terre, de lijst "Europe-Ecologie" in. De lijst behaalt maar liefst 5,1 % van de stemmen, en dat is meteen het beste resultaat voor een groene lijst in heel Europa. Dit onverwachte electorale succes heeft

zeker een catalysatorfunctie gehad in het oprichtingsproces van Ecolo.

Wat betreft de verdere ontwikkeling van Ecolo kunnen we kort zijn (zie hiervoor Rihoux 1993). Ecolo heeft zich geleidelijk opgewerkt tot de vierde politieke groepering in Franstalig België, en beschikt sinds 1984 over verkozenen op alle machtsniveaus. De verkiezingsresultaten blijven aanvankelijk redelijk stabiel: 5,9 % in 1981, 6,2 % in 1985 en 6,5 % in 1987. Bij de Europese verkiezingen van 1984 behaalt Ecolo een eerste zetel in het Europees parlement (9,9 %). Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 haalt men 75 verkozenen, en maakt men in Luik deel uit van de meerderheid. Bij de verkiezingen van 1988 zijn er 117 verkozenen, met in vier gemeenten, waaronder Brussel, een deelname aan de macht.

Het is echter pas in 1989 dat Agalev in een groeifase terecht komt: 16,6 % bij de Europese verkiezingen van 1989 (2 zetels), 13,5 % bij de parlementsverkiezingen van 1991 (16 vertegenwoordigers in Kamer en Senaat), 13,7 % bij de Europese verkiezingen van 1994 (één zetel), en tenslotte bijna 200 gemeenteraadsleden bij de verkiezingen van oktober 1994. Ecolo neemt samen met de Volksunie en Agalev ook deel aan de totstandkoming van de Sint-Michielsakkoorden.

De nieuwe sociale bewegingen hebben een belangrijke rol gespeeld bij deze ontstaansgeschiedenis van Ecolo. We moeten teruggaan naar de studentenbeweging uit het eind van de jaren zestig om de wortels van Ecolo terug te vinden. De verschillende contestatiebewegingen uit die periode ontstonden vooral op en rond de universitaire campussen. De studentenbeweging vormde, zeker tijdelijk, een kweekplaats voor toekomstige militanten en leiders van Ecolo, zoals trouwens ook voor de militanten en kaders van de nieuwe sociale bewegingen die tijdens de jaren zeventig ontstonden. We kunnen de studentenbeweging beschouwen als een sleutelsector voor de 'socialisering als militant' van de toekomstige leiders van Ecolo (Kitschelt & Helleman 1990, 110). Toch blijkt uit onze enquête dat slechts 8 % van de respondenten expliciet verwijst naar een persoonlijk activisme in de studentenbeweging. Niettemin kunnen we stellen dat de universitaire omgeving op het eind van de jaren zestig, en het begin van de jaren zeventig, een kweekvijver is geweest voor de verschillende nieuwe sociale bewegingen, maar ook voor de meer politieke groeperingen (extreem-links, ...). Dit geldt niet alleen voor Brussel en Wallonië, maar ook voor Vlaanderen (Walgrave 1994). Talrijke militanten en leiders van Ecolo deden toen ervaring op in de verschillende contestatiebewegingen.

Het is echter een uniek kenmerk van Ecolo dat de eerste organisatorische uiting van de partij niet uitging van een sociale beweging, maar wel van een federalistische politieke groepering, namelijk de beweging "Démocratie nouvelle" (DN), die in 1973 ontstond uit een splitsing binnen de Naamse afdeling van het Rassemblement wallon (RW). Het gaat hier in essentie om een proto-partij, die sterk werd gedomineerd door een Naamse kern. Het

sleutelbegrip was het pleidooi voor een "integraal federalisme". De drie belangrijkste leden van DN, waaronder het huidige Europarlementslid Paul Lannoye, maakten later deel uit van de kerngroep waaruit in 1980 Ecolo ontstond.

Het is vanaf 1974 dat de eerste contacten werden gelegd met de nieuwe sociale bewegingen. Aanvankelijk onderhield DN vooral contacten met milieu- en anti-kernenergiegroepen, zoals de 'Association pour la Protection contre les Rayonnements Ionisants' (APRI), en dan vooral in de provincie Luik. Dit vormde trouwens een ontmoetingspunt voor de latere stichters van Ecolo-Luik. De strijd tegen kernenergie werkt hier als een catalysator voor het ontstaan van politieke contacten.

In een later stadium werden meer formele gesprekken aangeknoopt tussen leden van DN en verschillende lokale of regionale milieugroepen. De bedoeling was te komen tot de oprichting van een Belgische afdeling van 'Amis de la Terre'. Op politiek vlak kwam het tot een ad hoc-samenwerking ter gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen van 1976. In de stad Namen verenigde de lijst 'Combat pour l'Ecologie et l'Autogestion' christelijke progressieven, christelijke vakbondsleden (MOC), pacifisten van de 'Mouvement Chrétien pour la Paix', leden van Amnesty International en van andere groepen van stadsbewoners.

In maart 1976 werd 'Amis de la Terre-Belgique' (AT) opgericht. Deze beweging bekleedt een heel bijzondere plaats in de ontstaansgeschiedenis van Ecolo. Om te beginnen werden talrijke stichters van AT later oprichters van een lokale Ecolo-afdeling (vooral in Luik), en groeiden ze soms door tot leiders van Ecolo. Ten tweede zag AT zichzelf, zeker in de beginperiode, duidelijk als een politieke groepering. En ten derde, kunnen de programma-punten van AT beschouwd worden als de kern van de politieke doctrine die Ecolo in het begin van de jaren tachtig ontwikkelde. Reeds in 1978 stond het verkiezingsprogramma van 'Wallonie-Ecologie' zeer dicht bij het programma van 'Amis de la Terre'. Toch besloot AT bij deze verkiezingen geen enkele kandidaat openlijk te steunen. De voorzitter van AT nam zelfs ontslag om lijsttrekker van 'Wallonie-Ecologie' te kunnen worden. Bij de Europese verkiezingen van 1979 waren echter 13 van de 17 kandidaten op de lijst 'Europe-Ecologie' ook lid van 'Amis de la Terre'. Vanaf 1978 heerste binnen de rangen van AT echter grote verdeeldheid over de vraag of het opportuun was zich als politieke partij te organiseren. Een meerderheid van 'institutionalisten' zag wel iets in die weg, maar een minderheid van 'libertairen' had hierover een afwijkend standpunt, wat leidde tot de oprichting van een 'Réseau Libre des Amis de la Terre' (RLAT). Talrijke 'institutionalisten' namen in maart 1980 deel aan de twee stichtingsvergaderingen van Ecolo. Tot slot moeten we nog benadrukken dat in de ontstaansgeschiedenis van Ecolo 'Amis de la Terre' een veel belangrijker rol gespeeld heeft in Wallonië, en vooral dan in Namen en Luik, dan in Brussel. In de hoofdstad waren het eerder stadsbewegingen, alternatieve groepen, en ook wel

extreem links, die een belangrijke rol hebben gespeeld.

Trouwens, ook na de stichting van Ecolo, en tot op de dag van vandaag, is er een belangrijk aspect dat niet uit het oog mag worden verloren: de oprichting van lokale Ecolo-groepen in het kielzog van lokale protestacties. In veel gevallen hebben lokale nieuwe sociale bewegingsorganisaties aan de wieg gestaan van een lokale Ecolo-groep. Meestal gaat het daarbij om milieugroepen. Als typevoorbeeld kunnen we hier het protest vermelden tegen de inplanting, of de werking, van een stortplaats of een huisvuilverbrandingsoven.

De vraag kan gesteld worden of er nog een 'tweede weg' bestaat, een politieke weg, waarlangs de toekomstige Ecolo-mandatarissen en -kaderleden tot het lidmaatschap van de partij zijn gekomen. Uit onze enquête blijkt dat 30 % van de mandatarissen en kaderleden van de partij politiek actief zijn geweest "buiten de politieke ecologie", vooraleer lid te worden van Ecolo. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek (Kitschelt 1989, 108; Kitschelt & Hellemans 1990, 111). De respondenten hadden ervaring in klein-links (10 %), progressieve kartels (8 %), progressieve christenen (7 %), christen-democraten (5 %), anarcho-libertairen (4 %), socialisten (3 %), en federalisten/regionalisten (2 %). We kunnen hier twee conclusies uit trekken. Slechts een klein deel van de Ecolo-kaderleden en -mandatarissen had politieke ervaring vooraleer lid te worden van de partij, en dat terwijl ze wel veel ervaring hadden in nieuwe sociale bewegingen. De inbreng van de federalisten is daarbij zo goed als verwaarloosbaar, ondanks het historisch belang van die groep in het ontstaan van Ecolo, vooral dan in Namen.

Om te besluiten zou ik nog twee belangrijke opmerkingen willen maken. Bij diegenen die politieke ervaring hebben, gaat het bijna steeds om een voorbijgaand en oppervlakkig engagement. Hun ervaringen met nieuwe sociale bewegingen, daarentegen, zijn meestal veel diepgaander en duurzamer. Anderzijds, veel respondenten vermelden een militanten-verleden in de nieuwe sociale bewegingen én een of andere politieke groepering. Er bestaat, met andere woorden, geen afzonderlijke 'politieke weg' naar betrokkenheid binnen Ecolo.

3. Ecolo-kaders en de nieuwe sociale bewegingen

3.1 Algemeen

Om te beginnen wil ik drie karakteristieken bekijken van Ecolo-kaderleden en -mandatarissen: leeftijd, geslacht en geografische spreiding. Deze drie kenmerken zijn relevant voor hun verhouding met nieuwe sociale bewegingen.

Wat de leeftijd betreft, is het opvallend dat er een sterke oververtegenwoordiging is van de groep tussen 35 en 45 jaar (meer dan 50 % van de respon-

denten), terwijl de groep onder de 30 en boven de 55 duidelijk ondervertegenwoordigd is. De leeftijdsgroep van de 35/45-jarigen (in 1994) heeft haar hogere studies gedaan in de jaren zeventig, net in de periode waarin de activiteiten van de nieuwe sociale bewegingen een eerste hoogtepunt kenden.

Wat het geslacht betreft, zijn vrouwen slechts met 20 % van de respondenten vertegenwoordigd. Gedeeltelijk bevestigt dit de wetmatigheid dat de proportie vrouwen vermindert, naargelang men hoger in de hiërarchie opklimt. Vrouwen leveren 50 % van de kiezers, 30 % van de betalende leden, 20 % van de kaders en mandatarissen, en nog minder als men het enkel heeft over het werkelijke topniveau van de partij. Anderzijds betekent het ook dat men louter uit dit cijfer al kan afleiden dat de vrouwenbeweging geen dominante stroming zal zijn binnen Ecolo.

Wat de geografische spreiding betreft: meer dan 70 % van de respondenten woont in de grote of middelgrote stedelijke centra (Brussel, Luik, Charleroi, Namen, Verviers, Doornik, ...). Brussel en Luik alleen al zijn goed voor 40 % van de respondenten. We merken hier dus een duidelijke stedelijke dominantie, en hieruit kunnen we afleiden dat de stedelijke bewegingen een grote rol zullen spelen in ons onderzoeksstaal.

We kunnen nu overgaan naar de analyse van de ervaringen met, en de activiteiten in de nieuwe sociale bewegingen van onze respondenten. In de enquête worden vijf sectoren opgesomd: milieu, derde wereld, vrede, anti-kernenergie en feminisme, en een restcategorie "andere nieuwe sociale bewegingen". Aan de respondenten werd gevraagd om voor elke sector te noteren in welke organisaties ze actief zijn (geweest), en in welke hoedanigheid (papierlid, actief lid, stichter, leidinggevend, ...). Voor elke sector werden maximaal vijf organisaties opgenomen, zodat we tot een theoretisch maximum komen van 30 nieuwe sociale bewegingsorganisaties die per respondent kunnen vermeld worden.

TABEL 1: AANTAL NIEUWE SOCIALE BEWEGINGSORGANISATIES WAARIN DE ECOLO-KADERS ACTIEF ZIJN GEWEEST.
(theoretisch maximum: 30)

aantal organisaties	% respondenten
geen	7 %
1	15 %
2 à 3	27 %
4 à 5	21 %
6 à 7	12 %
8 à 9	7 %
10 of meer	11 %

Uit tabel 1 blijkt dat het overgrote deel van de respondenten (93 %) actief is

geweest in tenminste één nieuwe sociale bewegingsorganisatie. We merken echter ook op dat bijna de helft van de respondenten slechts in enkele (ten hoogste 3) organisaties actief is (geweest), wat duidt op een relatief zwakke betrokkenheid. Als men dan nog rekening houdt met het feit dat het vaak om een minimale betrokkenheid gaat (bijvoorbeeld een jaarlijkse overschrijving), dan kunnen we besluiten dat tussen de 15 en de 20 % van de Ecolomandatarissen en -kaders geen enkele *actieve* inbreng in een nieuwe sociale bewegingsorganisatie hebben gehad, wat toch een niet te verwaarlozen percentage is. Daar staat wel tegenover dat er ook een grote groep van 'hyperactivisten' is, die in verschillende nieuwe sociale bewegingen actief zijn (geweest).

3.2 De verschillende sectoren

We kunnen ook een verdere uitsplitsing maken naargelang de verschillende sectoren (Tabel 2). Net zoals in eerdere studies (Kitschelt & Hellemans 1990) hebben we daarbij niet alleen rekening gehouden met het opgegeven lidmaatschap van een specifieke organisatie, maar in sommige gevallen ook met de deelname aan een belangrijke activiteit.

TABEL 2 : ACTIVITEIT IN DE VERSCHILLENDE SECTOREN, in % van de Ecolo-respondenten.

	milieu	derde wereld	vrede	kern-energie	vrouwen	andere
niet actief	35 %	51 %	57 %	80 %	93 %	37 %
wel actief	65 %	49 %	43 %	20 %	7 %	63 %
waarvan :						
1 org.	28 %	29 %	20 %	14 %	6 %	37 %
2 org.	18 %	10 %	12 %	2 %	1 %	14 %
3 org.	14 %	3 %	5 %	3 %	1 %	9 %
4 org.	3 %	4 %	3 %	1 %	-	2 %
5 org.	2 %	3 %	2 %	-	-	1 %

In het algemeen blijken de participatieniveaus van onze respondenten hoger dan in eerder onderzoek (Kitschelt & Hellemans 1990, 114). Dit is niet verbaazend, want onze enquête was enkel gericht op de kaderleden en mandatarissen van Ecolo, met andere woorden de harde kern van de partij, terwijl de studie van Kitschelt en Hellemans gericht was op alle deelnemers aan de algemene vergadering van Ecolo, hetgeen een veel ruimere groep is.

We merken meteen op dat, ondanks het feit dat het hier om een zeer activistische kern van Ecolo-militanten gaat, het percentage 'niet-actieven' in elke sector redelijk hoog ligt. Zelfs in de sector van het leefmilieu, waar de Ecolokaderleden duidelijk het meest actief zijn, is meer dan een derde niet-geëngageerd. Slechts 20 % onder hen zijn actief (geweest) in de beweging tegen kernenergie. We merken ook het geringe engagement in de vrouwenbeweging op: 7 %, of, anders uitgedrukt, slechts 35 % van de vrouwelijke respondenten. Met andere woorden: twee derden van de vrouwelijke mandatarissen of kaderleden van Ecolo is nooit actief geweest in de vrouwenbeweging. Deze relatieve zwakheid van de vrouwenbeweging, maar ook van de anti-kernenergiebeweging staat in schril contrast met de gegevens over bijvoorbeeld de Duitse *Grünen*.

Opvallend is voorts dat relatief veel respondenten een activiteit opgeven binnen de 'andere bewegingen'. Dit duidt er op dat de hele, vaag afgelijnde nieuwe sociale bewegingssector ruimer is dan de optelsom van de vijf sectoren die in de enquête werden vermeld. Laten we echter eerst deze vijf grote sectoren overlopen:

- milieu

Niet minder dan 55 organisaties worden hier vermeld, waarvan 34 met een louter lokaal belang en 21 waarvan de werking het lokale niveau overstijgt (regionaal, nationaal of internationaal). Dit bevestigt het belang, en de verscheidenheid, van het engagement van de Ecolo-respondenten in deze sector. De belangrijkste organisaties die werden vermeld zijn (in % van het aantal respondenten die actief zijn in milieu-organisaties): Greenpeace (56 %), Amis de la Terre (38 %), WWF (11 %), Inter-Environnement (de Franstalige tegenhanger van de Bond Beter Leefmilieu, 8 %), Jeunesse et Ecologie (7 %) en Nature et Progrès (6 %).

Opvallend is niet alleen de dominantie van Greenpeace en Amis de la Terre, maar ook de sterke positie van Jeunesse et Ecologie, dat beschouwd kan worden als de jongerenorganisatie van Ecolo. De eerste plaats van Greenpeace is niet echt verrassend, gezien het feit dat deze organisatie mikt op het verwerven van financiële steun van zoveel mogelijk 'sympathisanten'. De uitzonderlijke positie van Amis de la Terre heeft vanzelfsprekend alles te maken met de rol die deze organisatie heeft gespeeld bij het ontstaan van de partij.

- derde wereld

Ook hier hebben we te maken met een grote diversiteit: 55 vermelde organisaties, waarvan 14 met een supra-lokale werking, en ook 15 solidariteitscomités, die zich telkens op één land, of één volk richten. De belangrijkste organisaties zijn hier (in % van de respondenten die een activiteit in deze sector vermelden): Oxfam-Magasins du Monde (29 %), Médecins sans Frontières (16 %), CNCD (Centre National de Coopération au Développe-

ment, de tegenhanger van het NCOS, 12 %), de 11.11.11-actie (12 %), 11 % van de respondenten is zelf ontwikkelingscoöperant geweest, Frères des Hommes (7 %), Entraide et Fraternité (de tegenhanger van Broederlijk Delen, 5 %), en Iles de Paix (Vredeseilanden, 5 %).

Belangrijk is hier de dominante positie van Oxfam-Wereldwinkels, wat een bevestiging vormt van de sleutelpositie die deze organisatie inneemt in heel het derde wereldveld (Walgrave 1994).

- vrede

Het aantal vermelde organisaties ligt ook hier nog hoog: 37 in totaal, waarvan 18 met een nationale of internationale werking, en 13 lokale groepen. Voor de rest gaat het om intermediaire organisaties, in het bijzonder de 'vredeshuizen'. De meest vermelde organisaties of activiteiten zijn: zelf gewetensbezwaarde geweest (38 %), deelname aan een pacifistische manifestatie (25 %), MIR/IRG (Internationale des Résistants à la Guerre, 18 %), Mouvement Chrétien pour la Paix (15 %), deelname aan een beweging voor gewetensbezwaarden (12 %), CNAPD (Comité National d'Action pour la Paix et le Développement, de tegenhanger van VAKA-OCV, 11 %), deelname aan een actie bij de rakettenbasis in Florennes (11 %), en het 'Rassemblement Liégeois pour la Paix' (8 %).

Opmerkelijk is hier dat slechts weinig respondenten expliciet verwijzen naar een activiteit rond de basis van Florennes. Dit vormt een bevestiging van het feit dat de Brusselse en Waalse nieuwe sociale bewegingen in geringere mate mobiliseerden rond de rakettenkwesitie dan hun Vlaamse collega's. Opvallend is voorts dat ongeveer de helft van de mannelijke Ecolomandatarissen en kaderleden het statuut van gewetensbezwaarde heeft aangevraagd. Merk ook op dat we in deze sector te maken hebben met een mengeling van lidmaatschap van specifieke organisaties, en van deelname aan allerlei activiteiten.

- anti-kernenergie

In deze sector krijgen we een heel ander beeld dan in de vorige drie sectoren: slechts 13 organisaties of activiteiten werden vermeld, waarvan 6 met een louter lokaal karakter. De meeste respondenten vermelden slechts één organisatie of activiteit. De belangrijkste vermeldingen zijn: deelname aan een manifestatie (68 %), deelname aan een actie bij de centrale van Chooz (35 %), een actie bij de centrale van Tihange (13 %), en lidmaatschap van de 'Association pour la Protection contre les Rayonnements Ionisants' (APRI, 6%).

We kunnen hierbij twee opmerkingen maken. Ten eerste maakte slechts 20 % van het totale aantal respondenten melding van een activiteit in deze sector. Dit betekent dat slechts 7 % van alle respondenten betrokken zijn geweest bij een actie in Chooz, of 3 % bij een actie in Tihange.

Ten tweede valt hier op, dat men meestal verwijst naar een actie, veeleer

dan naar een organisatie. Dit heeft zonder twijfel te maken met het minder scherp afgebakende, en tijdelijke organisatiepatroon van de meeste anti-kernenergiegroeperingen in Franstalig België. Dit betekent echter niet dat de strijd tegen kernenergie slechts een marginale betekenis zou hebben gehad voor de ontwikkeling van het politieke ecologisme in Franstalig België. Integendeel, deze sector heeft een sleutelrol gespeeld in de tweede helft van de jaren zeventig, door de latere stichters van Ecolo te verenigen rond een gemeenschappelijk, mobiliserend thema (Rihoux 1991, 42-44). We kunnen stellen dat de inbreng van de strijd tegen kernenergie in de ontwikkeling van de politieke ecologie een dubbele betekenis heeft gehad: ten eerste op organisatorisch vlak, door een ontmoeting mogelijk te maken tussen de verschillende bewegingen, en ten tweede op ideologisch vlak, door het radicaliseren en politiseren van sommige analyses door de nieuwe sociale bewegingen.

- feminisme

Slechts een klein deel van onze respondenten (11 in totaal) vermeldt enige activiteit in de vrouwenbeweging, en dit kleine staal laat ons niet toe conclusies te trekken over de verschillende organisaties. Het feminisme is zonder enige twijfel de zwakste sector bij de Ecolo-respondenten. De verschillende organisaties of activiteiten worden meestal maar door één of twee respondenten vermeld.

- andere bewegingen

De diversiteit binnen de nieuwe sociale bewegingen is bijzonder groot, zowel in Franstalig België als elders. De heterogeniteit en het gebrek aan scherpe afbakening van de nieuwe sociale bewegingssector is trouwens kenmerkend voor deze bewegingen. Het is opvallend dat bijna twee derden van de respondenten een activiteit in een 'andere' nieuwe sociale beweging vermeldt.

Tabel 3 laat toe een beeld te vormen van het belang van deze restcategorie, waarbij in totaal meer dan honderd organisaties werden vermeld. We moeten hierbij wel opmerken dat het niet altijd gemakkelijk is deze wirwar van organisaties in enkele duidelijke categorieën onder te brengen. Toch hebben we in tabel 3 geprobeerd enkele grote groepen te onderscheiden:

TABEL 3 : ACTIVITEIT IN 'ANDERE BEWEGINGEN', in % van het totale aantal respondenten.

Mensenrechtenorganisaties	36 %
Wijkcomités	13 %
Coöperatieve bedrijven	11 %
Stadsbewegingen	9 %
Studentenbeweging	8 %

Anti-racistische beweging	7 %
Verkeer/Openbaar vervoer	7 %
Verbruikersgroepen	5 %
'Alternatieve' groepen	5 %
Homo- en lesbiënebeweging	1 %
Diversen	4 %

Opvallend in tabel 3 is de dominantie van de mensenrechtenbeweging, en de quasi-afwezigheid van de homo- en lesbiënebeweging. Bemerkt ook dat groepen met een sterk stedelijk karakter (wijkgroepen, inspraak- en renovatiecomités, alternatieve circuits, ...) goed vertegenwoordigd zijn. De twee organisaties die het meest vermeld werden zijn Amnesty International (18 %) en de Liga voor de Rechten van de Mens (8 %). Dit verklaart voor een flink stuk de zeer goede score van de mensenrechtenorganisaties in dit onderzoek.

3.3 Een activistenkern

Wanneer we het geheel overlopen zien we dat, ondanks het feit dat er een zeer grote variatie is in de activiteit naargelang de verschillende sectoren, we toch kunnen stellen dat de Ecolo-respondenten in zowat alle geledingen van de nieuwe sociale bewegingssector vertegenwoordigd zijn. Het zou trouwens verkeerd zijn het belang van een specifieke sector enkel af te meten aan de kwantitatieve score. Sommige bewegingen, zoals de strijd tegen kernenergie, of zoals sommige stadsgroepen (vooral in Luik en Brussel), hebben een sleutelrol gespeeld bij de ontwikkeling van het politiek ecologisme in Franstalig België, zeker wanneer we het topkader van Ecolo bekijken.

Opmerkelijk is ook het feit dat heel wat respondenten een zeer belangrijke rol hebben gespeeld binnen de nieuwe sociale bewegingen. Zo hebben heel wat respondenten mee aan de wieg gestaan bij de oprichting van lokale groepen. In andere gevallen hebben ze een belangrijke functie bekleed op bovenlokaal niveau. Dit is niet verbazingwekkend gezien het feit dat het hier om mandatarissen en kaderleden van de partij gaat, die op organisatorisch vlak een soort van "elite" vormen. Bij een aantal grote organisaties, zoals Greenpeace, Amnesty International en Artsen zonder Grenzen, blijft de inbreng echter meestal beperkt tot financiële steun.

Als conclusie kunnen we stellen dat een groot gedeelte van de mandatarissen en kaderleden van Ecolo zeer actief zijn (geweest) in verschillende organisaties, of activiteiten van de nieuwe sociale bewegingen.

Dit neemt echter niet weg dat ze ook zeer actief zijn in de meer traditionele, of gevestigde sociale bewegingen: meer dan 70 % van de respondenten vermeldt ten minste één oude sociale beweging. De meest vermelde organisa-

ties zijn (in % van het totale aantal respondenten, en het gaat hier om een minimumschatting, gezien de vraagstelling): vakbonden (29 %), sociale en caritatieve instellingen (29 %), jeugdbeweging (10 %), religieuze en spirituele organisaties (10 %), Ligue des Familles (BGJG, 7 %), sport- en vrije tijdsorganisaties (4 %), en mutualiteiten (2 %). In veel gevallen werden hier meer dan twee organisaties vermeld.

Uit deze laatste gegevens kunnen we twee, enigszins tegenstrijdige conclusies trekken. Aan de ene kant lijkt de activiteit van onze respondenten binnen de meer traditionele organisaties niet uitzonderlijk hoog. De activiteit binnen de vakbonden, bijvoorbeeld, ligt zelfs op een eerder laag niveau. We kunnen hieruit afleiden dat de Ecolo-kaderleden en -mandatarissen eerder een voorkeur hebben voor een engagement binnen ontzuijlede organisaties, zoals de nieuwe sociale bewegingen.

Aan de andere kant mag men de activiteit binnen de traditionele sociale bewegingen toch ook niet verwaarlozen. Deze oude bewegingen hebben een relatief belangrijke functie gehad in de weg die de Ecolo-militanten hebben afgelegd. Het gaat hier dus eerder om 'polyvalente', of 'gemengde' militanten, en het zou een vergissing zijn zich tot de nieuwe sociale bewegingen te beperken, als men een compleet beeld wil krijgen van hun militantenverleden. Het is echter nog te vroeg om hierover meer definitieve conclusies te trekken.

4. De evolutie van de verhouding Ecolo-nieuwe sociale bewegingen

Herbert Kitschelt (1989, 230) stelt dat men de verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en groene partijen kan indelen in vier categorieën, gaande van meer diffuus naar meer structureel: verhoudingen van persoon tot persoon, de selectieve communicatie tussen de elites, het cliëntelisme, en de structurele banden. In het kader van deze studie hebben we ons vooral gericht op de eerste, tweede en vierde categorie, omdat er in het geval van Ecolo nauwelijks sprake is van cliëntelisme (de derde categorie).

De verhoudingen van persoon tot persoon situeren zich op het individuele vlak. Het gaat daarbij gedeeltelijk om de interactie tussen personen die actief zijn binnen de nieuwe sociale bewegingen enerzijds, en Ecolo-leden anderzijds. Maar een nog belangrijker aspect hiervan zijn de 'overlappende lidmaatschappen': personen die tegelijk actief zijn binnen Ecolo, en binnen een of meerdere nieuwe sociale bewegingsorganisaties ("overlapping involvement").

Op een hoger aggregatieniveau hebben we te maken met de selectieve communicatie tussen de elites. Het gaat hier om de interactie tussen vertegenwoordigers van Ecolo (mandatarissen, kaderleden) en verantwoordelijken

van nieuwe sociale bewegingsorganisaties. We zullen straks zien dat het hier duidelijk om *selectieve* communicatie gaat, niet om een systematische, structurele band.

Wat de vierde categorie betreft, de structurele banden onderscheiden zich door een hoog niveau van formalisme en regelmatigheid.

Doorheen de drie categorieën die we hier behandelen, moeten we nog een extra-dimensie toevoegen: een gemeenschappelijke culturele interpretatie, zoals Kitschelt het noemt. Een groot deel van de Ecolo-leden, of het nu gaat om papieren leden, actieve militanten, mandatarissen of kaderleden, delen voor een groot stuk het wereldbeeld, en de culturele oriëntaties van talrijke nieuwe sociale bewegingen.

Onze enquête bevatte een algemene vraag naar deze relatie met de nieuwe sociale bewegingen. We vroegen aan onze respondenten of ze van mening waren dat, in vergelijking met de traditionele partijen (PS, PRL, PSC), de banden tussen Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen "nauwer", "minder nauw", of "vergelijkbaar" waren. De respondenten konden ook antwoorden: "geen enkele van deze beweringen is juist". De antwoorden op deze vraag waren slechts gedeeltelijk voorspelbaar. Het klopt dat bijna drie kwart (72 %) meent dat er sprake is van nauwere banden, terwijl slechts 3 % het heeft over "minder nauwe banden", en 6 % over "vergelijkbaar". Maar verrassend is dat één respondent op zes (16 %) stelt dat geen enkele van deze beweringen correct is. Wanneer we gaan kijken naar de antwoorden op de open vraag over de verhouding Ecolo-nieuwe sociale bewegingen, zien we dat de meeste respondenten van deze laatste groep stellen dat je over deze verhouding geen algemene uitspraken kunt doen. Ze maken meestal een onderscheid naargelang de sector, of de organisaties, en vaak heeft dat te maken met hun eigen persoonlijke ervaring. Zo stellen ze dat de afstand tot sommige sectoren (b.v.b. vredesbeweging of mensenrechtenorganisaties) even groot is als bij andere partijen, maar dat de afstand tot andere sectoren (zoals Amis de la Terre, anti-kernenergie of alternatieve bewegingen) veel geringer is dan bij andere partijen.

4.1 Overlappende lidmaatschappen

De gegevens van onze enquête bevestigen in elk geval dat het fenomeen van de gekruiste, of overlappende lidmaatschappen zeer belangrijk is: heel veel personen zijn tegelijk actief binnen Ecolo, en binnen een nieuwe sociale bewegingsorganisatie. Wanneer we de gegevens nader bekijken zien we echter dat ze in veel gevallen hun activiteit binnen de beweging op een laag pitje zetten, op het moment dat ze binnen Ecolo een politiek mandaat vervullen, of een verantwoordelijke functie krijgen.

Onze gegevens lijken er op te wijzen, dat we twee verschillende 'militanten-loopbanen' kunnen onderscheiden. Aan de ene kant gaat het om personen

die eerst actief waren in bewegingsorganisaties, en later opschoven naar functies binnen Ecolo. In dit geval verwateren hun banden met de nieuwe sociale bewegingen van zodra ze meer verantwoordelijkheid krijgen binnen Ecolo. Het tweede type van 'loopbaan' is wat complexer. Het gaat dan om personen die ook begonnen zijn bij de nieuwe sociale bewegingen, later een mandaat bij Ecolo hebben vervuld, maar daarna nog één of meerdere keren een overstap hebben gemaakt van partij naar beweging, of omgekeerd.

Deze twee vormen van 'militanten-loopbaan' hebben een gemeenschappelijk element: bijna nooit bekleedt men *tegelijk* een verantwoordelijke functie binnen Ecolo en binnen een nieuwe sociale bewegingsorganisatie. Er zijn slechts enkele uitzonderingen, en dan nog enkel voor lokale groepen. Wat er wel gebeurt is dat een persoon eerst een verantwoordelijke functie vervult binnen een bewegingsorganisatie, en daarna zeer vlug opstijgt tot een zeer hoog niveau binnen Ecolo, of vice versa. Dit was bijvoorbeeld het geval voor verschillende leiders van Amis de la Terre, die vlug opklommen binnen Ecolo. Overstappen in de andere richting (van partij naar beweging) zijn eerder schaars. We kunnen hier het geval vermelden van een stichter en parlamentslid van Ecolo, die, nadat hij de partij had verlaten, directeur werd van Greenpeace-België... maar enkel nadat hij drie jaar 'politieke quarantaine' achter de rug had.

4.2 Selectieve communicatie tussen de elites

Een eerste vraag die zich hierbij stelt is te weten hoe de relatie tussen verantwoordelijken van Ecolo en van de nieuwe sociale bewegingen geëvolueerd is doorheen de tijd. Op intuïtieve basis zou men kunnen verwachten dat er sprake is van een geleidelijke distantiëring, naarmate Ecolo zich steeds verder politiek institutionaliseert. De vraag is echter of deze veronderstelling klopt, en in onze enquête waren er drie vragen die hier naar peilden.

Op de vraag "denkt u dat de banden tussen Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen geëvolueerd zijn sinds de stichting van de partij?", antwoordde 73 % van de respondenten 'ja', en slechts 12 % 'neen'. Interessanter is echter de open vraag naar de richting van deze evolutie, die kon beantwoord worden door de 73 % die vond dat er sprake was van een evolutie. We dachten eerst deze antwoorden op de open vraag in drie grote groepen te kunnen onderverdelen: 'distantiëring', 'toenadering' en 'andere'. Het resultaat is echter sprekend: slechts 34 % van de respondenten heeft het over distantiëring, terwijl ongeveer 10 % het heeft over toenadering. Maar liefst 43 % van de antwoorden viel onder de categorie 'andere'. Deze groep brengt meestal nuances aan, naargelang de sector waar men het over heeft, of de periode (periodes van toenadering, afgewisseld met periodes van distantiëring), terwijl men ook vaak de relevantie van deze vraag betwijfelt. Eerder onderzoek (Kitschelt 1989) had aangetoond dat het initiatief voor de

selectieve communicatie tussen kaders van Ecolo en van de nieuwe sociale bewegingen, meestal uitgaat van de bewegingen. Onze enquête bevestigt deze conclusie, en brengt enkele nieuwe gegevens aan. Om te beginnen lijkt het er op dat, in de meerderheid van de gevallen, de bewegingskaders zich niet zozeer richten tot de partij als instelling, maar wel tot de Ecolo-kaderleden als persoon. Ten tweede stellen we vast dat de Ecolo-mandatarissen hier niet altijd even gelukkig mee zijn: ze verwijten de bewegingsverantwoordelijken dat ze hun autonomie ten opzichte van Ecolo willen benadrukken, terwijl ze de facto wel een bevoorrechte band hebben met de Ecolo-mandatarissen, en dus in feite ook met de partij zelf. Ten derde wijzen de gegevens er op dat deze selectieve communicatie veel systematischer en duurzamer verloopt op het plaatselijke vlak, waar vaak sprake is van een structurele samenwerking. In die paar gemeenten waar Ecolo mee heeft deelgenomen aan het bestuurscollege, werden de mandatarissen vaak overgesteld met vragen vanuit de plaatselijke nieuwe sociale bewegingsorganisaties, zonder dat ze aan al die vragen tegemoet konden komen.

4.3 Structurele banden?

We gebruiken hier een ruime invulling van het begrip 'structurele banden': het gaat om alle banden die het interpersoonlijke vlak overstijgen, en die zich kenmerken door een zekere mate van formalisering, systematisering en routinematigheid.

In de enquête stelden we de vraag: "Heeft Ecolo, bij uw weten, structurele banden (d.w.z. meer dan eenvoudige contacten van persoon tot persoon) onderhouden, of onderhoudt de partij die nog altijd, met een of meerdere nieuwe sociale bewegingsorganisaties?". Ruim de helft (51 %) van de respondenten antwoordt hierop bevestigend, 37 % antwoordt 'neen', bij 12 % geen antwoord. De antwoorden op deze vraag zijn dus duidelijk verdeeld, maar toch kunnen we hieruit afleiden dat het fenomeen van de structurele banden tussen Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen zeker geen onbetekenend gegeven is. Dit is een afwijking ten opzichte van eerder onderzoek (inz. Kitschelt 1989, 234), dat stelt dat de interpersoonlijke banden veel sterker zijn dan de structurele banden. We kunnen het feit dat de antwoorden op deze vraag sterk verdeeld zijn, op het eerste gezicht op drie manieren verklaren: ofwel hebben sommige respondenten kennis of ervaring over die structurele banden, en anderen niet; ofwel begrijpen sommige respondenten niet goed wat men bedoelt met "structurele banden"; ofwel durven sommigen toegeven dat dergelijke banden bestaan, en anderen niet. Op het ogenblik is het niet mogelijk uit te maken welke toedracht de juiste is.

Tabel 4 groepeerde de nieuwe sociale bewegingsorganisaties die het meest vermeld werden bij deze vraag. In totaal werden 40 organisaties vermeld,

wat op zich al een aanduiding is van het belang van deze structurele banden.

TABEL 4: STRUCTURELE BANDEN TUSSEN ECOLO EN NIEUWE SOCIALE BEWEGINGSORGANISATIES, in % van de respondenten die dergelijke banden vermelden.

Amis de la Terre	36 %
Jeunesse et Ecologie	18 %
Forum modes d'emploi	9 %
Greenpeace	8 %
CNAPD	8 %
Inter-Environnement	6 %

Deze resultaten bevestigen om te beginnen de bijzondere band tussen Amis de la Terre en Ecolo. Ook voor Jeunesse et Ecologie gaat het niet om een verrassend resultaat gezien het feit dat deze organisatie in de praktijk in de invloedssfeer van Ecolo is geraakt, en fungeert als jeugdorganisatie van de partij. Ecolo heeft een sleutelrol gespeeld bij de vorming van het 'Forum modes d'emploi' (een samenwerkingsverband rond werkgelegenheid), door onder meer het leveren van logistieke en financiële diensten. De hoge score van het Forum duidt op het belang van een nieuwe vorm van samenwerking tussen Ecolo en andere organisaties: een ad hoc coalitievorming rond concrete en mobiliserende thema's. Ook bij CNAPD gaat het om een logisch resultaat, gezien het feit dat heel wat groepen, waaronder Ecolo, formeel vertegenwoordigd zijn in deze vredeskoepel.

Daar staat tegenover dat de score van Greenpeace en Inter-Environnement (Bruxelles/Wallonie) verrassend is. Beide organisaties bewaren immers angstvallig hun autonomie ten opzichte van de politieke wereld in het algemeen, en de politieke partijen in het bijzonder, zoals trouwens de meeste nieuwe sociale bewegingsorganisaties doen. Uit gesprekken met de grote organisaties blijkt overigens dat ze allemaal streven naar politiek pluralisme, of althans streven naar autonomie ten opzichte van de politieke partijen. In de meeste organisaties geldt ook de onverenigbaarheid met een openbaar politiek mandaat. Bij Greenpeace, bijvoorbeeld, mogen de stafleden, en de leden van de algemene vergadering geen enkel politiek mandaat uitoefenen, en mogen ze ook geen kandidaat zijn bij gelijk welke verkiezingen. Ze hebben wel het recht om op privé-basis een politiek engagement op te nemen, of om lid te zijn van een politieke partij. Ook bij Inter-Environnement Wallonie mag geen enkele beheerder of opdrachtouder een politiek mandaat uitoefenen. Bovendien mogen de lid-organisaties van Inter-Environnement Wallonie geen structurele banden hebben met een politieke partij. Al deze regels beletten echter niet dat, zowel voor

Greenpeace, als voor Inter-Environnement Wallonie, als voor andere gelijkwaardige organisaties, er wel degelijk sprake is van samenwerking of bevoorrechte banden met vooral Ecolo, maar dan steeds op *informele* basis.

In tabel 5 hebben we de organisaties, waarvan wordt gesteld dat ze structurele banden hebben met Ecolo, gegroepeerd per sector.

TABEL 5 : STRUCTURELE BANDEN TUSSEN ECOLO EN BEWEGINGS-SECTOREN, in % van de respondenten die dergelijke banden vermelden.

Leefmilieu	88 %
Vrede	12 %
Derde wereld	10 %
Verkeer	4 %
Kernenergie	3 %
Anti-racisme	1 %
andere	32 %

Tabel 5 toont duidelijk aan dat Ecolo vooral stabiele en gestructureerde banden onderhoudt met de sector leefmilieu en veel minder met andere sectoren. In deze sector gaat het om organisaties als Amis de la Terre, Jeunesse et Ecologie, Greenpeace, en veel lokale groepen. Het overwicht van de sector leefmilieu, is een bijzonder interessant gegeven, zeker in vergelijking met de gegevens over bijvoorbeeld Agalev (Walgrave 1995).

Wat de inhoud van deze structurele banden betreft, maken de respondenten ruwweg een onderscheid tussen drie verschillende types. Het kan ten eerste gaan om financiële en/of logistieke steun voor specifieke acties. Het lijkt er op alsof deze vorm van samenwerking in de lift zit, zeker gezien het feit dat Ecolo vanaf het begin van de jaren negentig kan rekenen op ruimere financiële middelen, door het in werking treden van de wet op de partijfinanciering. De financiële steun gaat meestal naar lokale organisaties, vaak op het vlak van leefmilieu, die bijvoorbeeld acties of juridische procedures op touw zetten tegen een plaatselijke vorm van milieuverstoring. Deze vorm van steun wordt vaak vergemakkelijkt door het feit dat een aantal militanten van de plaatselijke groep ook actief lid zijn binnen Ecolo. Een belangrijk punt hierbij is dat deze vorm van directe steun vaak verborgen blijft, vertrouwelijk of informeel.

Een tweede type van structurele band betreft de samenwerking tussen Ecolo en een wat grotere bewegingsorganisatie. Het gaat hier meer om een samenwerking tussen gelijke partners, vaak rond concrete of grotere thema's. Een derde type, tenslotte, betreft de gedeeltelijke of volledige osmose tussen partij en beweging. Vertegenwoordigers van de partij zijn hier direct verte-

genwoordigd in de leidinggevende organen van de organisatie. Bij Jeunesse et Ecologie is bijna sprake van een volledige osmose.

5. Besluit: een dubbelzinnige en complexe relatie

We begonnen deze bijdrage met een vraagstelling naar de aard, en de evolutie van de verhouding tussen de partij Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen in Wallonië en Brussel. Voor een antwoord op deze vraag konden we een beroep doen op de gegevens van een enquête uit 1994 bij de verkozenen en kaderleden van Ecolo. Ondanks de gegevens van deze enquête, blijven er nog heel wat vragen onbeantwoord. Au fond blijft er op een aantal vlakken een dubbelzinnigheid bestaan over de relatie Ecolo-nieuwe sociale bewegingen.

Wat betreft het ontstaan van Ecolo in de jaren zeventig, is het duidelijk dat enkele organisaties, vooral dan Amis de la Terre, hier een zeer belangrijke rol in hebben gespeeld. Daaraan gekoppeld waren enkele mobiliserende strijdpunten, zoals de strijd tegen kernenergie, of de inzet van de vredesbeweging. Op het plaatselijke vlak ging het vaak om protest tegen milieuverstoring, of ingrepen op de ruimtelijke ordening. Bij dergelijke mobilisaties hebben de nieuwe sociale bewegingen een belangrijke rol gespeeld als recruteringsnetwerken (Kitschelt & Hellemans 1990, 109) voor toekomstige militanten van Ecolo.

Wat betreft de activiteiten van de Ecolo-mandatarissen en kaderleden, is het duidelijk dat het hier om een belangrijk, en verscheiden engagement gaat. De respondenten zijn in alle geledingen van de nieuwe sociale bewegingssector vertegenwoordigd. Het engagement is echter zeer variabel, en een deel (ca. 20 %) van de Ecolo-respondenten is nooit actief lid geweest van een nieuwe sociale bewegingsorganisatie. Als we een onderscheid maken tussen de verschillende sectoren, valt de dominantie op van de sector leefmilieu, en de geringe impact van de sectoren kernenergie en vrouwenbeweging. Dit belet echter niet dat de strijd tegen kernenergie een belangrijke historische rol heeft gespeeld bij het ontstaan van Ecolo. De respondenten bleken ook verbazend vaak actief in mensenrechtenorganisaties, en in organisaties van stadsbewoners.

Wat betreft de aard en de evolutie van de betrekkingen tussen Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen, hebben we te maken met drie verschillende soorten relaties. Ten eerste, is er een belangrijk verschijnsel van 'overlappend lidmaatschap' (van Ecolo, en tegelijk van een bewegingsorganisatie). De manier waarop deze lidmaatschappen zich in de tijd overlappen, kan echter aanzienlijk verschillen van persoon tot persoon. Ten tweede, ook de

selectieve communicatie tussen de elites van de bewegingen en van de partij, is tamelijk belangrijk, maar ze vertoont een zeer grote variatie, naargelang het geval en het niveau waarop ze speelt, en vaak gaat die communicatie gepaard met ernstige moeilijkheden. Ten derde blijkt dat de structurele banden tussen Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen veel meer ontwikkeld zijn dan men over het algemeen aanneemt. Deze structurele banden worden over het algemeen verborgen gehouden, maar zijn vooral in de sector leefmilieu sterk aanwezig.

Dit alles belet niet dat we in het onderzoek op enkele fundamentele dubbelzinnigheden zijn gestoten, en dat er nog heel wat vraagtekens overblijven. Om te beginnen is er het, al dan niet reële politieke pluralisme, dat door de nieuwe sociale bewegingen wordt beleden. Is Ecolo voor hen een bevoorrechte partner, of een partij zoals de andere? We hebben geen gegevens om hierover definitieve uitspraken te doen. In elk geval is duidelijk dat Ecolo niet het politieke monopolie bezit voor de vertegenwoordiging van de bewegingen. Dit heeft te maken met het feit dat het om een kleine partij gaat, zeker wat ledental betreft, die slechts zeer uitzonderlijk deel neemt aan de uitvoerende macht. Bovendien hebben een aantal bewegingsorganisaties duidelijk bevoorrechte banden met de christelijke of socialistische zuil, en de daaraan verbonden partijen. Die banden kunnen zowel te maken hebben met gelijke opvattingen, als met materiële afhankelijkheid.

Een tweede vraag betreft de activiteit van de Ecolo-mandatarissen, van gemeenteraad tot Europees parlement. Is er hier een invloed van de relatie Ecolo-nieuwe sociale bewegingen? Eigenlijk hebben we hierover nog onvoldoende gegevens, maar uit een eerste telling van de initiatieven van de Ecolo-verkozenen in Kamer en Senaat (1981-1985) blijkt dat het vertolken van de eisen van de nieuwe sociale bewegingen duidelijk niet de hoofdbrok uitmaakt van hun parlementaire activiteit.

Als algemeen besluit kunnen we dus stellen dat de verhouding Ecolo-nieuwe sociale bewegingen op verscheidene punten dubbelzinnig blijft. Er is een spanning tussen toenadering en distantiëring; er is geen sprake van een structurele integratie zoals bij de traditionele zuilen, maar ook niet van volledige autonomie. Het blijft ergens in het midden hangen. Bovendien moeten we rekening houden met de grote diversiteit binnen de nieuwe sociale bewegingen: elke organisatie bewaart in meer of mindere mate afstand ten opzichte van Ecolo. Bovendien gaat het hier om een verhouding die voortdurend fluctueert, en zich niet gemakkelijk laat vastpinnen. We kunnen dan ook stellen dat de verhouding Ecolo-nieuwe sociale bewegingen in Frankrijk België voortdurend schommelt "tussen selectiviteit en loyaliteit", net zoals dat het geval is in Vlaanderen voor de verhouding met Agalev (Walgrave 1995). Ecolo en de nieuwe sociale bewegingen zijn dus veel

'bloedbroeders' dan 'verre verwanten'. Maar die broederlijke band belet niet dat ze beiden hun eigenheid bewaren.

(vertaling: Marc Hooghe)

BIBLIOGRAFIE

- Hugo ABTS (1994), De CVP als milieupartij?, *De Morgen*, 4 augustus 1994, p. 17.
- Samuel BARNES & Max KAASE (eds., 1979), *Political Action*. Sage, Beverly Hills.
- Dirk BARREZ (1993), De val der engelen, pp. 37-116 in Hans Achterhuis e.a., *Het orkest van de Titanic*. VUB Press, Brussel.
- Sonia BENAETS (1988), *Marketing in de non-profit sektor met in het bijzonder de promotie- en communicatiestrategieën bij Oxfam-Wereldwinkel*. Lic.verh. communicatiewetenschappen, KUL, Leuven.
- Jaak BILLIET e.a. (1993), *In beweging brengen van solidariteit. Een sociologisch onderzoek naar 11.11.11-comités en -medewerkers*. Sociologie KUL, Leuven.
- Jan BLOMMAERT & Jef VERSCHUEREN (1994), *Antiracisme*. Hadewijch, Antwerpen.
- Marc BONTEMPS (1991), gesprek met Stefaan Walgrave, 26 maart 1991.
- Marc BONTEMPS (1994), telef. gesprek met Stefaan Walgrave, 25 mei 1994.
- BROEDERLIJK DELEN (1994), *Jaarverslag 1993*.
- Peter CASTENMILLER & Paul DEKKER (1989), Politieke betrokkenheid en activiteit in Nederland, *Res Publica*, 31(1), 95-110.
- CETRI (1986), *Les organisations non-gouvernementales belges de coopération au développement*. Louvain-La-Neuve.
- Etienne CHOMÉ (1991), *Il était une fois les ONG de développement*. Lic.verh., UCL, Louvain-La-Neuve.
- Bert CLEYMANS (1991), gesprek met Stefaan Walgrave, 3 april 1991.
- Marie-Thérèse COENEN (1991), *La grève des femmes de la FN en 1966*. Pol-His, Bruxelles.
- Jean COHEN (1985), Strategy or Identity, *Social Research*, 52(4), 663-716.
- Jean COHEN & Andrew ARATO (1992), *Civil Society and Political Theory*. MIT Press, Cambridge (USA).
- Bruno COPPIETERS (1988), Les relations entre les mouvements belges et soviétiques pour la paix, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 1190.
- CRISP (1968a), Groupes et actions pour la défense et la représentation des consommateurs, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 404.
- CRISP (1968b), Le mouvement de contestation à l'Université Libre de Bruxelles, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 419-420.
- CRISP (1975), Défense et représentation des consommateurs, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 699-700.
- Ireen DAENEN e.a. (1972), Drie dagen emancipatie op de Blankaart, *De Nieuwe Maand*, 15, 298-305.
- Drude DAHLERUP (1986, ed.), *The New Women's Movement*. Sage, London.

- Annemie DEGROOTE e.a. (1988), Profiel van de niet-traditionele vrouwenbeweging in Vlaanderen, pp. 78-89 in *Vrouwenstudies*. UIA, Wilrijk.
- Johan De DEKEN (1988), De sociale basis van de vredesbeweging in Vlaanderen, *Tijdschrift voor Sociologie*, 9(3), 305-350.
- Annemie DEMEDTS (1994), Internationale solidariteit in de jaren '90, pp. 4-6 in *Tussen caritas en revolutie*. SAGO, Antwerpen.
- Marie DENIS & Suzanne Van ROKEGHEM (1992), *Le féminisme est dans la rue. Belgique 1970-1975*. Pol-His, Bruxelles.
- Kris DESCHOUWER (1993a), *Organiseren of bewegen? De evolutie van de Belgische partijstructuren sinds 1960*. VUB Press, Brussel.
- Kris DESCHOUWER (1993b), Nieuwe breuklijnen in de politiek?, *Kultuurleven*, 60(3), 66-73.
- Kris DESCHOUWER & Patrick STOUTHUYSEN (1984), L'électorat d'Agalev, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 1061.
- Claudine DRION (1988), *Les conceptions de la coopération non-gouvernementale au développement*. Lic.verh. UCL, Louvain-La-Neuve.
- Maurice DUVERGER (1951), *Les partis politiques*. du Seuil, Paris.
- Jan Willem DUYVENDAK e.a. (red., 1992), *Tussen verbeelding en macht*. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland. SUA, Amsterdam.
- Mark ELCHARDUS (1994), Verschillende werelden. Over de ontdebelling van links en rechts, *Samenleving en politiek*, 1(7), 5-17.
- Mark ELCHARDUS e.a. (1984), *Vlamingen en de derde wereld*. Sociologie, VUB, Brussel.
- Mark ELCHARDUS, Ignace GLORIEUX & Dominique Van RYCKEGHEM (1992a), *Van caritas naar doortastendheid. Een analyse van de Derde Wereldsolidariteit, 1984-1992*. TOR, VUB, Brussel.
- Mark ELCHARDUS, Ignace GLORIEUX & Dominique Van RYCKEGHEM (1992b), *Participatie versus spektakel. Derde Wereldsolidariteit geconfronteerd met wantrouwen*. TOR, VUB, Brussel.
- Jo FREEMAN (1973), The Origins of the Women's Liberation Movement, *American Journal of Sociology*, 78, 792-811.
- William GAMSON (1990), *The Strategy of Social Protest*. 2nd. ed. Wadsworth, Belmont.
- Helmut GAUS & Peter Van der VOORT (1992), De politieke belangstelling in België en het kiezerspubliek van de politieke partijen, pp. 163-220 in Jan Kerkhofs e.a. (red.), *De versnelde ommekeer*. Lannoo, Tiel.
- Andrée GÉRARD (1984), La dynamique du mouvement de paix en Belgique francophone, *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n° 1053-54.
- Luther GERLACH & Virginia HINE (1970), *People. Power. Change*. Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Roland Van GOMPEL (1990), *Sociale marketing in de non-profitsector. Een marktonderzoek bij Oxfam-België vzw*. Lic.verh. KUL, Leuven.
- Liesbeth HAAGDORENS (1984), De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 15(1-2), 3-70.

- Adèle HAUWEL (1956), Vrouwenemancipatie in België, pp. 309-316 in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. vol. XI. De Haan, Zeist.
- Adèle HAUWEL (1992), interview met Marc Hooghe, 1 april 1992.
- Hein Anton van der HEIJDEN (1992), Van kleinschalig utopisme naar post-giro-activisme? De milieubeweging 1970-1990, pp. 77-98 in Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht*. Sua, Amsterdam.
- Staf HELLEMANS (1985), Maatschappelijke verandering op nieuwe wegen, *Socialistische Standpunten*, 32(4), 1-15.
- Staf HELLEMANS (1990), *Strijd om de moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800*. Universitaire Pers, Leuven.
- Staf HELLEMANS (1991), De politieke potentie van een kleine schare militanten, pp. 143-156 in Frederik Janssens & Raf Willems (red.), *Tussen droom en daad. Tien jaar Agalev in het parlement*. Ploeg, Brussel.
- Staf HELLEMANS (1993), Het groene gedachtengoed, *Kultuurleven*, 60(6), 68-75.
- Staf HELLEMANS & Herbert KITSCHOLT (1990), Agalev en Ecolo als links-libertaire partijen, *Res Publica*, 32(1), 81-94.
- Marc HOOGHE (1990), De liberalisering van abortus als strijdpunt in de Belgische politiek, *Res Publica*, 32(4), 489-509.
- Marc HOOGHE (1992), Wat is er verkeerd met België?, *De Nieuwe Maand*, 35(9), 9-13.
- Marc HOOGHE (1994), De organisatiestructuur van de Vlaamse vrouwenbeweging, *Sociologische Gids*, 41(2), 144-161.
- Marc HOOGHE (1995), De invloed van de milieubeweging op het milieubeleid, *Res Publica*, 37(1), 93-108.
- Luc HUYSE (1970), *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*. Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen.
- Ronald INGLEHART (1977), *The Silent Revolution*. Princeton University Press, Princeton.
- Ronald INGLEHART (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, Princeton.
- Danny JACOBS & Joop ROOBROEK (1983), *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen en Nederland*. Fonds Leon Lesoil, Antwerpen.
- Andrew JAMISON, Ron EYERMAN & Jacqueline CRAMER, *The Making of the New Environmental Consciousness*. Edinburgh University Press, 1990.
- Carine JANSEN (1984), L'objection de conscience illégale de 1919 à 1964, pp. 29-110 in *Les objecteurs 1919-1984. Vingt ans de statut légal en Belgique*. MIR-IRG, Brussel.
- Jan KERKHOF e.a. (red., 1992), *De versnelde ommekeer*. Lannoo, Tiel.
- Denise KEYMOLEN, Greet CASTERMANS & Miet SMET (1981), *De geschiedenis geweld aangedaan. De strijd voor het vrouwenstemrecht*. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.
- Herbert KITSCHOLT (1989), *The Logics of Party Formation. Ecological Parties in Belgium and West Germany*. Cornell University Press, Ithaca.

- Herbert KITSCHOLT & Staf HELLEMANS (1990), *Beyond the European Left. Ideology and Political Action in the Belgian Ecology Parties*. Duke University Press, Durham.
- Hanspeter KRIESI & Philip van PRAAG (1987), Old and New Politics. The Dutch Peace Movement and the Traditional Political Organizations, *European Journal of Political Research*, 17(3), 319-346.
- Marie-Christine LEFEBVRE (1980), *Les mouvements écologistes face à l'intégration européenne*. Lic.verh., UCL, Louvain-La-Neuve.
- Monique LEIJENAAR & Helga van de VELDE (1989), Belangenbehartiging door vrouwen: vrouwenpartijen, *Acta Politica*, 24, 3-29.
- Pieter LEROY (1979), *Kernenergie. Milieuconflict of godsdienstoorlog?* Acco, Leuven.
- Pieter LEROY (1983), *Herrie om de heimat. Milieuproblemen, ruimtelijke organisatie en milieubeleid*. Diss. U.I. Antwerpen.
- Pieter LEROY & Antoon De GEEST (1985), *Milieubeweging en milieubeleid*. Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.
- Leo LEYS (1984), 11.11.11 in niet-financiële cijfers. NCOS, Brussel.
- Jean Van LIERDE (1964), Les mouvements de paix en Belgique, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 240.
- Arend LIJPHART (1968), *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. de Bussy, Amsterdam.
- Bart MADDENS (1994), *Kiesgedrag en partijstrategie*. Diss. Politologie, KU Leuven.
- Philippe MAHOUX & Jacques MODEN (1984), Le mouvement Ecolo, *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n° 1045-1046.
- Renée van MECHELEN (1979), *Uit eigen beweging. Balans van de vrouwenbeweging in Vlaanderen, 1970-1978*. Kritak, Leuven.
- Pierre MOREAU (1971), Les mouvements pour la paix en Belgique francophone, *La Revue Nouvelle*, 51(3), 294-310.
- Rita MULIER (1980), Waar zitten de feministen in de socialistische beweging?, *De Nieuwe Maand*, 23(1), 76-85.
- NCOS (1986), *NCOS-Handvest*. NCOS, Brussel.
- NCOS (1990), *Actiedossier 11.11.11. 1990*. NCOS, Brussel.
- Wim van NOORT (1985), Nieuwe sociale bewegingen, pp. 140-159 in Osmund SCHREUDER (red.), *Moderne bewegingen*. Kerkebosch, Zeist.
- Jörgen OOSTERWAAL (1990), *Besluitvormingstypes en effectiviteit in het autosnelwegenbeleid in België*. Politologie KU Leuven.
- Luc Van OOTEGHEM (1993), Vrijgevigheid in Vlaanderen in 1990 doorge-licht, pp. 27-42 in Van Ooteghem e.a., *De markt van de vrijgevigheid*. Acco, Leuven.
- OXFAM-Wereldwinkels (s.d.), *Een boontje voor de strijd. De zeventiger jaren als achtergrond van tien jaar wereldwinkels*. Oxfam Wereldwinkels, Gent.
- Hélène PEEMANS-POULLET (1991), *Femmes en Belgique, XIX-XXème siècles*. Université des Femmes, Bruxelles.

- André PEETERS & Ivo VERMEIREN (red., s.d.), *De jaren zeventig. Van groen naar groenen*. Stil Leven, Borgerhout.
- Bert PEETERS & Bert CLEYMANS (1990), *Van hulp tot internationale samenwerking. Het NCOS van 1966 tot 1990*. NCOS, Brussel.
- Brigitte RASKIN (1980), Vlaams feminisme met veel gezichten, *De Nieuwe Maand*, 23(10), 712-717.
- Benoît RIHOUX (1991), *Emergence et institutionnalisation des partis écologistes*. Lic.verh. UCL, Louvain-la-Neuve.
- Benoît RIHOUX (1993), *Emergence et développement des deux parties écologistes belges: Ecolo et Agalev*, ICPS Working Papers, Barcelona, nr. 77.
- Majo Van RIJCKEGEM (1981), Feminisme en lesbianisme, water en vuur?, *Lilith*, april 1981, 10-11.
- Jozef SMITS (1984), *Democratie op straat. Een analyse van de betogingen in België*. Acco, Leuven.
- Thérèse SNOY (1975), *La participation pourquoi pas ?* Lic.verh. UCL, Louvain-La-Neuve.
- Patrick STOUTHUYSEN (1983), De politieke identiteit van de Vlaamse groene partij Agalev, *Res Publica*, 25(2-3), 349-375.
- Patrick STOUTHUYSEN (1985), Les mouvements de paix en Flandre, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 1092-1093.
- Patrick STOUTHUYSEN (1991), The Belgian Peace Movement, pp. 175-199 in B. Klandermans (ed.), *Peace Movements in Western Europe and the United States*. JAI Press, Greenwich USA (International Social Movement Research, 3).
- Patrick STOUTHUYSEN (1992), *In de ban van de bom. De politisering van het Belgisch veiligheidsbeleid, 1945-1985*. VUB Press, Brussel.
- Marc SWYNGEDOUW (1993), Nieuwe breuklijnen in de Vlaamse politiek?, pp. 85-112 in Swyngedouw e.a. (red.), *Kiezen is verliezen*. Acco, Leuven.
- Jef TEGENBOS (1983), *De derde wereld in de winkel*. Lic.verh. sociologie, KUL, Leuven.
- Walter Van TRIER (1979), 1968-1978 : de 'Patchwork'-fase van de revolutionaire strijd, *De Nieuwe Maand*, (22)1, 19-42.
- Kenneth TUCKER (1991), How new are the new social movements, *Theory, Culture & Society*, 8(2), 75-98.
- Luc VANDEWEYER (1992), De oorlog om Koeweit. Een politiek strijdpunt in Vlaanderen, *Res Publica*, 34(1), 99-121.
- Mark VANDOMMELE (1990), *Het nationaal centrum voor ontwikkelingssamenwerking van 1966 tot 1983*. NCOS, Brussel.
- Ingrid VANHOREN (1990), Actiemiddelen van drukingsgroeperingen in België, *Res Publica*, 32(1), 95-115.
- Erica VERRELST (1988), *Marketing voor de non-profitsector. Het project Oxfam*. Lic.verh. politieke en sociale, UIA, Antwerpen.
- VREDESEILANDEN (1991), *Jaarverslag 1989-1990*. Leuven.
- VREDESEILANDEN (1994), *Helpen is hulp overbodig maken*. Leuven.

- Stefaan WALGRAVE (1991), Van Anders Gaan Leven tot Agalev, pp. 131-142 in Frederik Janssens & Raf Willems (red.), *Tussen droom en daad*. Ploeg, Brussel.
- Stefaan WALGRAVE (1992), Nieuwe sociale bewegingen: een type van sociale bewegingen, *Tijdschrift voor Sociologie*, 13(1), 71-104.
- Stefaan WALGRAVE (1994), *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen*. SOI/KUL, Leuven.
- Stefaan WALGRAVE (1995), *Tussen loyaliteit en selectiviteit*. Diss. Univ. KU Leuven, Garant, Leuven.
- Denise De WEERDT (1980), *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)*. Masereelfonds, Gent.
- Luuk WIJMANS (1992), De solidariteitsbeweging. Onverklaard maakt onbekend, pp. 121-140 in Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht*. SUA, Amsterdam.

OVER DE AUTEURS

Kris Deschouwer (1958) is hoogleraar politieke wetenschappen aan de VUB. Hij promoveerde tot doctor in de politieke wetenschappen met een onderzoek over 'politieke partijen als organisaties', en publiceerde eerder over partijen, democratie en federalisme.

Staf Hellemans (1953) is docent vergelijkende politieke wetenschappen aan de Humboldt-universiteit in Berlijn. Hij promoveerde tot doctor in de sociale wetenschappen (KU Leuven) met een studie over 'sociale bewegingen en verzuiling in Europa'.

Marc Hooghe (1964) studeerde hedendaagse geschiedenis (RUG) en menselijke ecologie (VUB). Hij werkt sinds 1988 als journalist bij de BRTN-Radionieuwsdienst, en bereidt een proefschrift voor over de vrouwen- en de milieubeweging in Vlaanderen.

Frederik Janssens (1953) studeerde Germaanse filologie en filosofie aan de KU Leuven, en werkte aanvankelijk in het jeugdwerk. Hij is sinds 1986 diensthoofd van Ploeg, de vormingsdienst van Agalev.

Michel Molitor (1940) is hoogleraar en vice-rector aan de UCL in Louvain-La-Neuve. Hij is doctor in de sociologie, en verrichtte vooral onderzoek naar arbeidsrelaties, vakbonden, sociale bewegingen en arbeidsconflicten.

Benoît Rihoux (1965) studeerde politieke wetenschappen aan de UCL, en is assistent bij het departement politieke en sociale wetenschappen van de UCL. Hij bereidt een proefschrift voor over ecologische partijen in vergelijkend perspectief.

Patrick Stouthuysen (1959) is docent politieke wetenschappen aan de VUB. Hij promoveerde met een proefschrift over de 'politisering van het Belgische veiligheidsbeleid', en werkt nu vooral rond democratiseringsprocessen.

Stefaan Walgrave (1966) studeerde godsdienstsociologie aan de KU Leuven. Hij promoveerde in 1995 tot doctor in de sociale wetenschappen met een studie over de verhouding Agalev-nieuwe sociale bewegingen.